

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

ХІМЕНЕС ХРИСТИНА РОБЕРТІВНА

УДК 796.01:796.11-053.4(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ СИСТЕМ ЗМАГАНЬ
В ІГРОВИХ ВИДАХ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ**

24.00.01 – олімпійський і професійний спорт

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора наук з фізичного виховання та спорту

Львів – 2024

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми. Сучасне суспільство в умовах глобалізації переформатовується. Це, відповідно, зумовлює коригування в середині сфер людської діяльності: економічної, політичної, екологічної, соціальної тощо (П. Герст, Г. Томпсон, 2002; D. Rodrik, 2007; В. Співак, 2009). Зважаючи на те, що спорт нині є достатньо великою та невід’ємною соціальною системою, його структура і зміст також стосуються цієї тенденції (Р. Сушко, Е. Дорошенко, 2016).

Сьогодні спорт належить до явищ глобального характеру. Наприклад, Міжнародний олімпійський комітет (МОК, International Olympic Committee, IOC), Міжнародну федерацію футболу (ФІФА, Fédération Internationale de Football Association, FIFA) й провідні організації професійного спорту на одному рівні з Організацією об’єднаних націй (ООН, United Nations, UN) і Міжнародним валютним фондом (МВФ, International Monetary Fund, IMF) вважають інститутами глобального управління (Т. Міллер, 2001; R. Giulianotti, R. Robertson, 2007; О. Кириленко, 2010). А вже під їхнім керівництвом сьогодні функціонує велика кількість організацій та осіб, а їх діяльність характеризується широкомасштабним впливом на суспільство.

Однією з глобальних практик спорту сьогодні є, зокрема, професійний спорт. Водночас досліджень, які б комплексно пояснювали особливості функціонування професійного спорту в сучасному суспільстві, вплив окремих чинників на розвиток і самих його організацій, і запропонованих систем змагань фактично немає. Упродовж останніх двадцяти років відбулися вагомі зміни в усіх цих процесах, а тому існує потреба актуалізувати знання відповідно до тенденцій сучасності.

Варто звернути увагу на дослідження вчених у напрямі професійного спорту від початку ХХІ століття. Учена О. Борисова у своїх працях (2010–2013) науково обґрунтувала стан і перспективи розвитку професійного тенісу. Окремі фахівці, зокрема Р. Сушко, І. Головач, Г. Іваненко й С. Швець (2019), акцентували увагу на вивченні планування підготовки баскетболістів в умовах глобалізації спорту. Дисертаційне дослідження Р. Сушко (2017) стосується розвитку баскетболу в умовах глобалізації. правові та організаційні аспекти розвитку професійного спорту в Європі досліджувала Н. Нерода (2014–2017). Іноземні фахівці також вивчали розвиток різних видів професійного спорту в сучасних умовах. Наприклад Е. Зімбаліст (A. Zimbalist, 2002) досліджував конкуренцію в спортивних лігах; П. Пасос, Д. Арауїо, К. Девідс (P. Passos, D. Araujo, K. Devids, 2016) зосередили увагу на вивченні конкуренції, проте вже в командних видах спорту; Х. Сарменто (H. Sarmiento, 2014) аналізував проведення футбольних матчів світового рівня. Деякі автори опрацьовували проблемні аспекти укладання спонсорських угод і контрактів із медіа (J. Dart, 2014; R. Demir, S. Söderman, 2015; H. Lopez-Gonzalez, C. Stavros, A. Smith, 2017 та ін.). По суті, серед авторів, які вивчають питання професійного спорту сьогодні – це одна із найбільш досліджуваних тематик. В іноземних працях досить багато уваги приділено також

впливу соціальних аспектів на розвиток ігрових видів професійного спорту, зокрема на проведення змагань (К. Rhodes, 2020; В. Donahue, 2020 тощо).

Проте усі зазначені й деякі інші праці висвітлюють лише окремі важливі питання формування сучасного професійного спорту. Сьогодні актуальним виявляється висвітлення його розвитку в контексті власної глобалізації з урахуванням впливу різноманітних чинників суспільства.

У самій структурі спорту під зовнішніми глобальними впливами першочергових змін зазвичай зазнавали системи змагань і їх організація. Саме змагання як системотвірний чинник спорту визначає його загальний розвиток (В. Платонов, 2004, 2015; О. Кириленко, 2010). Наявні системи змагань у різних видах спорту під впливом індустріалізації суспільства, розвитку ринкової економіки й інформаційної сфери набувають нового вигляду. Яскраво це простежується саме в професійному спорті, який, орієнтуючись на отримання максимальних прибутків, намагається відповідати змінам, що диктує сучасний світ (С. Гуськов, М. Линець, В. Платонов, Б. Юшко, 2000). Про це свідчать оновлення, які постійно впроваджують професійні спортивні організації. Наприклад, Національна баскетбольна асоціація (НБА, National basketball association, NBA), яку вважають еталоном спортивного бізнесу, фактично щороку впроваджує зміни в систему баскетбольних змагань та їх організацію. Останніми роками, зокрема, було вирішено, що регулярний сезон стартуватиме на вісім днів раніше, що зменшує кількість спарених ігор у сезоні, щоб зіркові гравці клубів мали більше часу на відпочинок. Таке нововведення передбачає якісніше відновлення зазначених гравців, а отже, і підвищення якості їх гри.

Окремі нововведення були зроблені і в системі змагань Національної футбольної ліги (НФЛ, National football league, NFL) у сезоні 2020–2021 років. Замість 12 команд до плей оф тепер потрапляє 14 (ліга збільшила кількість wild card до трьох для кожної конференції). На думку фахівців, такий крок посилить спортивну конкуренцію всередині ліги та сприятиме ще більшому зростанню кількості глядачів матчів.

Схожі тенденції спостерігаються сьогодні і в Головній лізі сокери (ГЛС, Major League Soccer, MLS). У 2023 році ліга розширилася до 29 команд, отже, зросла кількість матчів у чемпіонаті (до 34 у регулярному сезоні).

Щодо ігрових видів професійного спорту в Європі, то тут також спостерігається активна робота над форматами проведення змагань, внесенням коректив до сучасних систем змагань (V. Kostiukevych, N. Shchepotina, V. Adamchuk, B. Abalaşei, T. Vozniuk, V. Bohuslavska, A. Drachuk, A. Mezhvynskyi, 2023). Зокрема, Спілка європейських футбольних асоціацій (УЄФА, Union of European Football Associations, UEFA) збільшила кількість команд Ліги чемпіонів основного турніру від 32 (2023–2024) до 36 (2024–2025), а у Лізі Європи зменшила від 40 (2023–2024) до 36 (2024–2025).

Міжнародна федерація баскетболу (ФІБА, International Basketball Federation, FIBA) та Союз європейських баскетбольних ліг (УЛЕБ, Union of European Leagues of Basketball, ULEB) також активно змінюють окремі компоненти систем змагань у баскетболі. У турнірі Євроліга в сезоні 2016–2017 років зменшено кількість

учасників від 24 до 16; у 2020–2021 роках збільшено до 18. У турнірах Єврокубку в сезоні 2016–2017 років збільшено кількість учасників від 24 до 36. У сезоні 2023–2024 років їх кількість зменшили до 20.

Кількістю турнірів у межах свого календаря вражає сьогодні теніс. Зокрема Міжнародна федерація тенісу (МФТ, International Tennis Federation, ITF) пропонує 550 турнірів у 70 країнах світу. Ще в межах 64–69 турнірів щороку містить календар Асоціації тенісистів-професіоналів (АТП, Association of Tennis Professionals, ATP).

Розширення масштабів проведення змагань у різних ігрових видах професійного спорту зумовлені насамперед запитами суспільства, яке демонструє суттєвий попит на такі видовища, тож провідні організації намагаються забезпечити достатню кількість і якість своєї пропозиції (J. Rozier, 2018).

Спорт зазнає впливу зовнішньої глобалізації, проте водночас і сам виступає її яскравим прикладом. Водночас, обговорюючи північно-американський професійний спорт і, зокрема, ігрові його види, варто вказати на їх вихід за межі континенту й на новий етап американізації європейського й азійського спорту (J. Ammirante, 2020).

Наприклад, НБА сьогодні активно налагоджує зв'язки в Китаї, захоплюючи дедалі більшу глядацьку аудиторію і, відповідно, розширюючи ринок продажу свого спортивного видовища. Сьогодні така співпраця дає організації майже 4 млрд. доларів на рік. Інші провідні ліги ігрових видів спорту Північної Америки також розширюють географію своєї діяльності за межі зазначеного континенту.

Щодо впливу європейського професійного спорту на американський, то тут важче його простежити. Наприклад, у плануванні власного календаря змагань ГЛС не бере до уваги календар змагань ФІФА, а більшою мірою узгоджує його з календарями інших професійних ліг Північної Америки (НБА, НХЛ), щоб зменшити конкуренцію за глядачів. Регулярний сезон ГЛС триває від березня до жовтня, а плей оф відбувається упродовж листопада-грудня, тоді як у більшості інших ліг це період від жовтня до березня, квітня. Це не дає змоги окремим гравцям виступати за команди ГЛС, оскільки вони залучені до національних збірних своїх країн у цей час.

Глобалізація професійного спорту простежується й у взаємодії його керівних організацій із медіа. Тепер саме перегляд спортивних змагань – це одне із першорядних джерел доходів телеканалів (E. Vojtek, 2019). Згідно зі статистичними даними за 2018 рік, 89 із 100 найбільш популярних телепередач припадає саме на спортивні змагання з ігрових видів спорту (B. Adgate, 2019). Окрім того, окремі статистичні підрахунки демонструють, що на спортивні покази в більшості розвинених країн відводять понад 10 % телевізійних ефірів. Про високий рівень зацікавленості медіа професійним спортом свідчить вартість контрактів, які канали готові підписати з професійними спортивними лігами. Ідеться про суми в мільйони доларів США на рік. До того ж такі контракти укладають на досить тривалі терміни (від 4 до 10 років залежно від професійної

ліги), тобто за цей період більшість провідних ліг можуть отримати кілька мільярдів доларів.

Доходи організацій професійного спорту від продажу телевізійних прав станом на кінець 2018 року становили сумарно 20,1 млрд. доларів (Х. Хіменес, Л. Харченко-Баранецька, О. Еделєв, 2021), тоді як 2024 року – перевищують 30 млрд доларів.

Поза увагою сучасних ліг професійного спорту не залишається і віртуальне середовище. Провідні професійні ліги ігрових видів спорту мають вагомі досягнення на кіберплатформі (NHL Public Relations, 2019; S. Paulus, 2020; Г. Ядвидчук, 2020; А. Cohen, 2020).

Окрім усього, нині професійні спортивні ліги, зважаючи на достатньо глобалізований характер своєї діяльності, потрапляють під різноманітні суспільні впливи. Значною мірою те, що відбувається в соціальній сфері, позначається на системі змагань професійних спортивних організацій. Суспільство активно спостерігає за реакцією і діями учасників цих організацій у тих чи тих подіях. Якщо в минулому, наприклад, більшість протестів, локаутів тощо всередині цих організації стосувалися здебільшого спортивних суперечок, то сьогодні конфлікти часто виходять за межі суто спортивних інтересів сторін.

Отже, загалом виникає багато запитань про специфіку функціонування систем змагань у різних ігрових видах професійного спорту, особливості їх розвитку в різних часових періодах і соціально-економічних умовах. Це зумовлює потребу формування знань щодо еволюції та сучасного бачення науково-теоретичних основ розвитку систем змагань у різних ігрових видах професійного спорту, а також пошуку спільних закономірностей та тенденцій цього процесу.

Наявні протиріччя:

1. Зростання ролі змагань у професійному спорті як системотвірного чинника явища та чинника формування прибутку суб'єктів професійного спорту й відсутність актуальної ґрунтовної інформації щодо функціонування цього виду соціальної практики.

2. Відомі взаємовпливи різних сфер функціонування суспільства (економіки, політики, соціальної, технологічної тощо) на ефективність систем змагань в ігрових видах професійного спорту та, зворотно, вплив змагань в професійному спорті на рівень розвитку суспільства й відсутність конкретизованої інформації про механізми цієї взаємодії та взаємовпливу.

3. Фактологічний характер знань про організаційні засади сучасних систем змагань в ігрових видах професійного спорту й відсутність цілісної системи знань про механізми врегулювання зовнішньої та внутрішньої конкурентної боротьби суб'єктів професійного спорту.

4. Високий рівень організаційної та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту й відсутність обґрунтування змісту їх моделей на різних етапах розвитку професійного спорту.

Наукова проблема: невідповідність наявного узагальненого наукового знання про системи змагань в ігрових видах професійного спорту та суспільної вартості явища.

Зв'язок роботи з науковими темами й планами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до тем «Професійний спорт в освітньому та науковому просторі» Плану науково-дослідної роботи ЛДУФК на 2016–2020 рр. (номер державної реєстрації 0116U003166) та «Соціальні практики сучасного спорту» (номер державної реєстрації 0121U100524) Зведеного плану науково-дослідної роботи ЛДУФК ім. Івана Боберського на 2021–2025 рр.

Роль автора як співвиконавця полягає у виокремленні й обґрунтуванні змісту моделей змагань в ігрових командних видах професійного спорту [бейсболі, американському футболі, баскетболі, хокеї, футболі (сокері)] й індивідуальних та індивідуально-командних його видах (гольфі, тенісі); у розробленні концепції систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

Мета – обґрунтування теоретичної концептуальної основи та формування узагальненого наукового знання про функціонування систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

Завдання дослідження:

1. Узагальнити інформаційний контент професійного спорту, актуалізувати номенклатуру й зміст визначальних чинників розвитку професійного спорту та визначити роль систем змагань у ігрових видах професійного спорту як чинника розвитку соціальних практик явища.

2. Визначити еволюцію систем змагань в ігрових командних видах професійного спорту Північної Америки (на прикладі бейсболу, американського футболу, баскетболу, хокею, футболу).

3. Визначити еволюцію систем змагань в ігрових командних видах професійного спорту Європи (на прикладі футболу й баскетболу).

4. Визначити еволюцію систем змагань в ігрових індивідуальних та індивідуально-командних видах професійного спорту (на прикладі гольфу й тенісу).

5. Обґрунтувати зміст моделей змагань в ігрових видах професійного спорту на різних етапах еволюції.

6. Обґрунтувати концепцію систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

Об'єкт дослідження: соціальні практики професійного спорту

Предмет дослідження: системи змагань у командних, індивідуальних й індивідуально-командних ігрових видах професійного спорту.

Методологія наукової роботи. Під час побудови змісту дисертаційної роботи враховано дані наукових досліджень у сфері професійного спорту загалом і розвитку систем змагань у їх межах зокрема. Проаналізовано праці за такими напрямками: глобалізація спорту (А. Vairner, 2003; Д. Райт, 2003, О. Кириленко, 2010; Р. Сушко, 2017–2019 та ін.); економічні аспекти розвитку професійного спорту і систем змагань у його межах (М. El-Hodiri, J. Quirk, 1971; А. Matheson, 2006; К. Haugen, 2006; D. Coates, В. Humphreys, 2008; R. Demir, S. Söderman, 2015 та ін.); правові й організаційні аспекти професійного спорту в Європі (Н. Нерода, 2014–2017); особливості конкурентної боротьби в професійному спорті (S. Késenne, 2000; А. Zimbalist, 2002; К. Haugen, 2008; P. Passos, D. Araujo,

К. Devids, 2016; С. Wills, 2017; К. Alwell, 2020 та ін.), специфіка співпраці медіа та суб'єктів професійного спорту (L. Wenner, 1998; Е. Vojtek, 2019; J. Dart, 2014; А. Гусєв, 2015; С. Stavros, А. Smith, 2017 та ін.); розвиток професійних видів спорту, зокрема їх систем змагань: гольфу (М. Терещук, 2013–2015; І. Павлюк, 2017–2020), тенісу (О. Борисова, 2010–2015), американського футболу (J. Schulian, 2015; А. Abreu, В. Spradley, 2016; К. Seifert, 2020 та ін.) футболу (Т. Hoehn, S. Szymanski, 1999; Н. Sarmento, R. Marcelino, М. Anguera, J. CampaniÇo, N. Matos, J. Leitão, 2014; А. Vorobyev, Е. Zarova, І. Solntsev, N. Osokin, V. Zhulevich, 2016 та ін.), баскетболу (G. John, 2010; М. Lewis, 2018; Р. Сушко, 2017-2019 та ін.), хокею (В. Adgate, 2019; S. Paulus, 2020 та ін.), бейсболу (D. Finoli, 2011; К. Rhodes, 2020; D. Adler, 2020 та ін.) тощо.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано такі методи:

1. Аналіз й синтез. Застосування цих методів пов'язане з потребою встановити рівень вивчення проблематики щодо формування систем змагань у різних ігрових видах професійного спорту в українських та іноземних джерелах наукової, науково-популярної літератури.

2. Історичний метод застосовано для виявлення ключових закономірностей й чинників формування професійного спорту та його систем змагань в ігрових видах на різних етапах їх історії.

3. Абстрагування використано для умовного відокремлення систем змагань від цілісної соціальної практики професійного спорту й детального їх вивчення.

4. Індукцію і дедукцію застосовано під час формування концепції систем змагань в ігрових видах професійного спорту, зокрема за пошуку об'єднувальних складників та їх інтерпретації.

5. Порівняння як метод наукового дослідження використано для виявлення спільних і відмінних рис у формуванні систем змагань в ігрових видах професійного спорту та тенденцій у формуванні й функціонуванні моделей змагань.

6. Системний підхід дав змогу виявити зв'язки таї відношення між різними компонентами систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

7. Моделювання. Цей метод допоміг виявити ключові моделі змагань в ігрових видах професійного спорту й особливості їх функціонування на різних етапах розвитку.

8. Математичні методи застосовано для опрацювання окремих цифрових даних, отриманих у результаті аналізу, зокрема економічних аспектів функціонування систем змагань провідних організацій професійного спорту.

Наукова новизна:

- *уперше* встановлено компоненти й обґрунтовано концепцію систем змагань в ігрових видах професійного спорту, яка містить сукупність їх системотвірних чинників (економічна ефективність, соціальна ідентичність, конкуренція та видовищність, технологічність, конгруентність); функцій (як відомих – «клапана безпеки», відволікання, підтримання надії, духовності, інтеграції, індивідуалізації, так і авторських – досконалості, емпатійності, операційності), типологічних ознак

(ієрархічність, керованість, системність, інноваційність, відкритість, реактивність, унікальність) та механізмів адаптування до змін соціально-економічних умов (збільшення/зменшення кількості команд/спортсменів, зміни місць розташування команд, місць проведення змагань; удосконалення графіків, правил та формату проведення змагань, об'єктивності суддівства змагань; удосконалення інвентарю, підвищення видовищності ігор тощо).

- *уперше* визначено групи моделей змагань в ігрових видах професійного спорту за чинником системності змагань. Так, виокремлено групу ентропічних моделей змагань, які характеризуються неузгодженістю компонент системи змагань; групу дискретно-системних моделей, де спостерігається узгодженість окремих компонент системи змагань між собою; групу системних моделей, для яких характерним є злагоджений взаємозв'язок і узгодженість між компонентами системи змагань; групу десистемно-адаптованих моделей, у яких встановлено часткове руйнування окремих компонент системи та формування нових або доповнення змісту наявних компонент для врегулювання функціонування цілісної системи та групу ресистемних моделей, що забезпечили відновлення цілісності системи змагань в ігрових видах професійного спорту;

- *уперше* визначено моделі змагань і їх зміст за чинником престижності змагань в ігрових видах професійного спорту. В індивідуальних та індивідуально-командних ігрових видах професійного спорту виокремлено одно-, дво-, три-, чотиритурніру моделі змагань, турову, «Grand Slam», турово-ієрархічну, комерційну моделі змагань, модель відкритих змагань та ієрархічну модель змагань. В командних ігрових видах професійного спорту – мультипозиційну дифузну, одно-, дво-, трипозиційну й ієрархічну закриті, однопозиційну локальну, одно- й трипозиційну та ієрархічну Пан'європейські моделі змагань;

- *уперше* сформовано узагальнене наукове знання щодо генези й сучасних напрямів розвитку систем змагань професійних організацій у футболі (сокері) впродовж 1884–2024 рр. на континентальному (Північноамериканському) рівні – AFA, 1884–1913 рр.; ASL, 1921–1933 рр.; USA, 1966–1968 рр.; NPSL, 1967–1968 рр., NASL, 1968–1984 рр.; WSA 1985–1990 рр.; ASL, 1988–1990 рр.; APSL, 1990–1996 рр.; MLS, з 1995 р.); у професійному футболі (1888–2024 рр.) й баскетболі (1920–2024 рр.) на континентальному (Європейському) рівні, де клубні змагання першопочатково відбувалися виключно на національному рівні – Чемпіонат Англії з футболу від 1888 р., Іспанії, від 1903 р., Франції, від 1932 р. тощо; Чемпіонат Італії з баскетболу від 1920 р., Франції, від 1921 р., Туреччини, від 1946 р. тощо, і лише з середини 1950-х рр. – на загальноєвропейському рівні – Ліга чемпіонів UEFA від 1955 р. (назва в актуальній редакції від 1992 р.), Ліга Європи UEFA від 1972 р. (назва в актуальній редакції від 2009 р.), Ліга конференцій, від 2021 р.; Євроліга ULEB, від 1958 р. (назва в актуальній редакції від 2002 р.), Єврокубок ULEB, від 2002 р., Ліга чемпіонів FIBA, від 2016 р., Кубок європейських чемпіонів FIBA, від 2002 р.

- *уперше* сформовано узагальнене наукове знання щодо генези й сучасних напрямів розвитку систем змагань в гольфі на всесвітньому рівні в межах великих турнірів («The British Open», від 1860 р., «US Open», від 1895 р., «PGA

Championship», від 1916, «The Masters Tournament», від 1934 р.) та в межах турів з другої половини 1960-х рр. («PGA Tour», від 1968 р., «European Tour», від 1972 р., «Japan Golf Tour», від 1973 р., «Asian Tour», від 1994 р.).

- *уперше* встановлено кризові чинники організації та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту у XXI столітті (пандемія COVID-19 та її наслідки; соціальні конфлікти, перш за все пов'язані з маніпулятивним використанням антирасистського руху “Black Lives Matter” у США; воєнні конфлікти; спортивна злочинність – «чорний» тоталізатор, договірні матчі, вживання допінгу тощо). Виявлено способи протидії ним у діяльності провідних професійних спортивних організацій, зокрема, у віртуальному середовищі (активізація розвитку кіберспортивних змагань, практика віртуальної присутності глядачів на трибунах, онлайн-турніри тощо).

- *удосконалено* зміст чинників організації та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту, зокрема у XXI столітті (геополітичні й економічні тенденції, трансформація інформаційних і комунікаційних технологій, глобалізація професійного спорту, спортивна міграція, специфіка монополії та конкуренції на спортивній арені, спрямованість професійних ліг на вищу ефективність діяльності);

- *удосконалено* знання про еволюцію та етапи розвитку бейсболу, американського футболу, баскетболу, хокею в Північній Америці й тенісу на світовій арені;

- *удосконалено* інформацію про мету, підходи й особливості організації змагань у професійному спорті;

- *удосконалено* зміст функцій професійного спорту («клапана безпеки»; функція інтеграції; функція підтримання надії; функція духовності; функція відволікання; функція індивідуалізації) у межах парадигми систем змагань;

- *набули подальшого розвитку* відомості про зростання економічного значення професійного спорту в суспільстві;

- *набула подальшого розвитку* інформація про специфіку зовнішньої та внутрішньої конкуренції у професійному спорті.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає у використанні сформульованих науково-теоретичних її положень у змісті навчальних дисциплін для підготовки здобувачів освітньо-професійних рівнів «бакалавр» і «магістр» спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» у профільних закладах вищої освіти.

Отримані дані доцільно також увести до змісту матеріалів курсів підвищення кваліфікації фахівців з фізичної культури та спорту. Це сприятиме належному формуванню їх компетентностей щодо соціальної практики професійного спорту.

Результати дослідження будуть корисні для ознайомлення зі специфікою систем змагань у провідних організаціях професійного спорту українським спортсменам, які планують виступати за іноземні клуби й організації.

Сьогодні більшість видів спорту комерціалізуються. Це стосується і українського спорту, де сьогодні відстежуємо пошук фахівцями механізмів переходу на клубну систему організації і дорослого і дитячого спорту. Отже,

отримані у роботі дані про розвиток систем змагань професійними спортивними організаціями світового рівня, можуть мати вагоме значення для пошуку раціональних підходів до формування економічно вигідної системи спорту в Україні. Розуміння чинників економічної ефективності провідних систем змагань в ігрових видах професійного спорту може підвищити якість організації змагань національними спортивними організаціями.

За умови ліквідації воєнної загрози, стабілізації політичної та економічної ситуації в Україні отримані в роботі результати доцільно буде використати для створення передумов і реалізації кроків щодо розроблення й імплементації моделей змагань або їх компонентів в український професійний спорт.

Результати дослідження упроваджено до навчального процесу Запорізького національного університету, Херсонського державного університету, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, Волинського національного університету імені Лесі Українки, Хмельницького національного університету, Сумського державного університету, Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, що підтверджено відповідними актами й довідками впровадження.

Особистий внесок автора полягає у формулюванні протиріч і наукової проблеми дослідження, методологічного апарату роботи, нагромадженні теоретичного матеріалу, описі еволюції систем змагань, розробленні моделей змагань, обґрунтуванні ключових положень концепції систем змагань в ігрових видах професійного спорту, узагальненні отриманих результатів, формулюванні висновків й оформленні тексту дисертаційної роботи.

В опублікованих наукових працях у співавторстві авторові належить ідея, обґрунтування науково-прикладної проблеми, розроблення методологічного апарату дослідження, аналіз і синтез матеріалів, інтерпретація результатів і формулювання висновків.

Внесок співавторів полягає в конкретизації організації досліджень, допомозі в опрацюванні, обговоренні й обґрунтуванні результатів, консультуванні щодо окремих аспектів проблеми, оформленні публікацій.

Кандидатську дисертацію на тему «Удосконалення фізичної підготовки спортсменів на етапі попередньої базової підготовки (на матеріалі спортивного орієнтування)» захищено 2014 року. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використано.

Апробація результатів дослідження. Теоретичні положення й практичні результати проведеного дослідження оприлюднено на Міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту, фізичної терапії та ерготерапії (Дніпро, 2022); VII International scientific and practical conference «Problems, achievements and prospects of the development of medical, biological and sports scientists» (Івано-Франківськ, 2022); VI Міжнародній конференції «Сталий розвиток і спадщина у спорті: проблеми та перспективи» (Київ, 2022); XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична

культура, спорт та здоров'я: стан, проблеми та перспективи» (Харків, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції «Основні напрямки розвитку фізичної культури, спорту, фізичної терапії та ерготерапії (Дніпро, 2023); VII Міжнародній конференції «Сталий розвиток і спадщина у спорті: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2023); XXIII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт та здоров'я: стан, проблеми та перспективи» (Харків, 2023); XXVII Міжнародній науковій конференції «Молода спортивна наука України» (Львів, 2023); XX Міжнародній науковій конференції «Проблеми та перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств в ЗВО» (Харків, 2024); XXVIII Міжнародній науковій конференції «Молода спортивна наука України» (Львів, 2024).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 36 праць, серед яких 31 містить основні наукові результати дисертації (три публікації в періодичних виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази Scopus, і 28 статей у фахових наукових виданнях України) та п'ять додатково відображають наукові результати дисертаційного дослідження.

Структура й обсяг дисертації. Представлена дисертація містить анотації (українською та англійською мовами), список умовних позначень, зміст, вступ, сім розділів, висновки, покликання, додатки. Обсяг основного тексту дисертації становить 540 сторінок. Список покликань містить 583 найменування, з яких 513 – латиницею. Роботу ілюстровано 21 таблицею і сімома рисунками.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** висвітлено актуальність теми обраного дослідження на основі опрацьованого масиву наукової інформації про напрям дослідження. Визначено мету роботи й деталізовано її в семи завданнях, які послідовно розв'язувалися під час дослідження; виділено об'єктно-предметну складову; висвітлено наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення; подано інформацію про особистий внесок здобувача та апробацію основних результатів дослідження; вказано відомості про публікаційну активність; визначено структуру й обсяг дисертаційної роботи.

У першому розділі «**Соціальні практики професійного спорту**» на основі узагальнення даних аргументовано теоретичне й методичне підґрунтя соціальної практики професійного спорту в сучасному світі, встановлено історичні факти формування й розвитку професійних спортивних ліг з ігрових видів спорту в Північній Америці і Європі, з'ясовано підходи до ведення спортивно-підприємницької діяльності на цих континентах.

Виокремлено обговорення чинників розвитку професійного спорту й систем змагань у ньому. Під час аналізу праць фахівців, які досліджували різні аспекти розвитку професійного спорту в різні часові періоди, виявлено такі чинники:

- урбанізація та індустріалізація;
- розвиток комунікацій, транспортного сполучення й засобів масової інформації;
- зростання доходів і зміна стилю життя населення;

- розбудова спортивної інфраструктури;
- комерціалізація спорту;
- поява системи укладання контрактів зі спортсменами.

Ці чинники визначено у 2000 році, проте більшість з них однозначно залишаються актуальними щодо розвитку сфери і сьогодні. Водночас зрозуміло, що у XXI столітті світ і професійний спорт у ньому зазнали суттєвих змін і нам вдалося виявити низки інших чинників, які сьогодні великою мірою також визначають напрями й специфіку розвитку і професійного спорту, і систем змагань у ньому.

Геополітичні та економічні тенденції. Зважаючи на масштаби професійного спорту в суспільстві, сьогодні варто відзначити вагомий державний вплив на його розвиток. Державна політика й економічні умови в конкретному суспільстві визначають загалом стратегічні можливості діяльності професійних спортивних організацій. У Європі цей вплив виражений значно більше, тож держава часто втручається в діяльність таких організацій. Натомість у США професійний спорт можна вважати як відносно незалежним від держави, водночас професійні команди тощо підтримує влада і на місцевому, і на загальнодержавному рівнях.

Трансформація інформаційних і комунікаційних технологій. Розвиток професійного спорту й систем змагань у ньому в багатьох аспектах залежні від технологій, зокрема тих, які дають ще більше розширити його присутність у суспільстві. Ідеться передусім про медіа, співпраця з якими дає чи не найбільші доходи спортивним організаціям.

Сьогодні також актуальним є впровадження різноманітних віртуальних і комп'ютерних технологій і розробок, які розширюють можливості залучення аудиторії, зокрема молодого покоління.

Завдяки таким технологіям будь-які турніри й матчі можна переглядати, коли це зручно саме глядачам, також є широкий доступ до комп'ютерних ігор і можливості участі пересічних людей у специфічній кіберзмагальній діяльності.

Глобалізація професійного спорту. Професійний спорт – масштабний суспільний феномен, який пов'язаний не лише суто зі спортивною діяльністю, але й частиною економічної, політичної, культурної, освітньої та ін. сфер суспільного життя. Окрім того, процеси глобалізації теж визначають економічну політику діяльності професійних спортивних організацій у сучасному світі.

Спортивна міграція. Цей чинник має достатньо виражений вплив на професійний спорт упродовж уже багатьох десятиліть. Після того як у північно-американських лігах було знято обмеження на легіонерів у командах, більшість елітних європейських баскетболістів, хокеїстів, бейсболістів, а також досить багато футболістів мігрують і вступають до команд тутешніх ліг. Це створює певну непропорційність у спортивній майстерності європейських й американських команд та локалізації більшості сильних спортсменів саме в США. Зокрема, першорядним чинником цього є високий рівень зарплат в американських командах.

Те саме стосується, наприклад, і найсильніших тенісистів світу, які зосереджені сьогодні США, Австралії, Франції та Великій Британії, тобто там, де проводять ключові турніри з цього виду спорту (турніри Великого Шлему).

Специфіка монополії і конкуренції на професійній спортивній арені. Цей чинник залишається, на нашу думку, одним із ключових упродовж усієї історії формування й розвитку професійних видів спорту та їх систем змагань. Зокрема, ідеться про те, що на відміну від інших сфер підприємницької діяльності професійні спортивні організації зазвичай монополізують ринок спортивних послуг щодо своїх видів спорту (за винятком європейського баскетболу, де упродовж багатьох років ФІБА та Євроліга постійно конкурують). Для більшості видів спорту існування конкурентної організації було притаманним, проте не тривалими. Переважно одна поглинала іншу. Це давало змогу збільшити кількість команд й підвищити конкуренцію на змагальній арені, а отже, підвищити доходи монополій у професійному спорті.

Спрямованість професійних ліг на вищу ефективність діяльності. Професійні спортивні організації постійно працюють над підвищенням якості організації своїх змагань для досягнення потрібного рівня економічної ефективності своєї діяльності. Для цього різні їх структурні підрозділи відстежують актуальні суспільні, демографічні, економічні й інші тенденції та роблять акценти відповідно до тих умов, у яких вони функціонують.

Кризові суспільні чинники. Як явище глобального характеру професійний спорт постійно зазнає впливу суспільства. Цей вплив може бути різним і мати і негативні, і певні позитивні впливи на функціонування професійних спортивних об'єднань та їх систем змагань.

Показовим з цього погляду є вплив глобальних суспільних процесів, таких як воєнні та расові конфлікти, пандемія COVID-19, коли турніри й матчі і навіть сезони змагань призупиняли, скасовували, переносили, забороняли участь глядачів, спостерігали високу захворюваність серед спортсменів тощо. Водночас насправді всі провідні спортивні організації давали собі раду в кризових умовах, і жодна, принаймні з проаналізованих не припинила свого існування і після пандемії розвивається з новими потужностями. Тобто їх потенціал і ресурс допомагають виходити з достатньо складних кризових умов.

Спортивна злочинність (негативний чинник). Сфери діяльності людини, які пов'язані з великими фінансовими обігами, зазвичай, і на жаль, невідривно крокують поряд із корупцією. Це стосується і професійного спорту. Зокрема, в аспектах несанкціонованого розподілу фінансових надходжень до спортивних організацій, що більшою мірою характерно сьогодні для європейського спорту; також – злочинної поведінки самих спортсменів (вживання допінгу, домовлені матчі тощо).

Сьогодні це достатньо актуальне питання, яке узгоджують на рівні нормативно-правових й організаційних рішень. Професійні спортивні об'єднання виокремлюють додаткові ресурси для реалізації антикорупційної діяльності в межах своїх видів спорту.

Чинники, які визначають стратегію діяльності професійних спортивних організацій, зокрема щодо функціонування систем змагань, є достатньо широкими, зважаючи на масштабність самого явища. Водночас практика засвідчує, що функціонери досить успішно використовують більшість із них для себе і сьогодні маємо якісний, видовищний спортивний продукт, який постійно розвивається й викликає захоплення дедалі більшої аудиторії, а отже дає змогу збільшувати доходи спортивної сфери.

Відомо, що основним інструментом професійних спортивних організацій є їх системи змагань. В основі змагань у професійному спорті закладено організаційний та економічний компоненти, при цьому організаційний завжди орієнтований на підвищення ефективності економічного. Тобто все, що упроваджують спортивні організації в системи змагань, зумовлено економічною їх вигідністю в найближчій перспективі.

У змісті розділу охарактеризовано специфіку систем змагань в ігрових видах професійного спорту як складника спортивного й економічного їх розвитку. Визначено, що змагання є основним продуктом, кульмінацією та інструментом прибутку в професійному спорті. Саме на удосконалення правил, планування, організації та забезпечення змагань звернено найбільше увагу професійних спортивних організацій, зокрема в ігрових видах спорту. Важливу роль щодо цього відведено забезпеченню високого рівня конкуренції всередині (між командами – у командних видах, між спортсменами – в індивідуальних видах спорту), оскільки саме непередбачуваність переможця сприяє максималізації доходів від спортивного видовища.

Узагальнення наукових і методичних знань про розвиток соціальних практик професійного спорту й систем змагань у їх межах дало підстави виявити наукову проблему щодо невідповідності наявної системи знань про системи змагань в ігрових видах професійного спорту суспільній вартості явища.

У другому розділі **«Методи й організація дослідження»** описано методологічні основи дисертаційного дослідження, зокрема щодо застосованих методів, серед яких аналіз й синтез; історичний метод; абстрагування; індукція й дедукція; порівняння; системний підхід; моделювання, математичні методи.

Основними матеріалами для опрацювання були факти й дані наукових й науково-популярних праць про підходи до організації, проведення змагань у ігрових командних видах професійного спорту в Північній Америці ([бейсболу, американського футболу, баскетболу, хокею, футболу (сокеру)]; у Європі (футболу й баскетболу); а також індивідуальних (гольфу) та індивідуально-командних його видів (тенісу) в різні часові періоди.

Методика проведення дослідження передбачала нагромадження актуального теоретичного матеріалу про проблему дослідження, його аналіз, визначення ключових історичних фактів, що стосувалися змагань у популярних ігрових видах професійного спорту, а також чинників, які в той чи той час визначали структуру, зміст й ефективність систем змагань. Отримані результати порівнювали з матеріалами інших фахівців, на основі чого відбувалося їх обґрунтування.

Дослідження й укладання матеріалів дисертаційної роботи проводили упродовж 2018–2024 рр. Для якіснішого опрацювання й висвітлення отриманих матеріалів його розділили на п'ять послідовних і взаємопов'язаних етапів.

Третій, четвертий і п'ятий розділи роботи – **«Еволюція та сучасні тенденції розвитку змагань в ігрових командних видах професійного спорту в Північній Америці»**, **«Еволюція та сучасні тенденції розвитку змагань в ігрових командних видах професійного спорту в Європі»** та **«Еволюція та сучасні тенденції розвитку систем змагань в ігрових індивідуальних та індивідуально-командних видах професійного спорту»** – у перших частинах пов'язані з визначенням еволюції систем змагань у різних видах спорту, а в другій – із теоретичним обґрунтуванням моделей змагань на різних етапах становлення цих видів спорту.

В Північній Америці більшість видів спорту розпочинали свою професіоналізацію з формування першої команди, в якій офіційно виплачувалися гроші найманим спортсменам. Варто відзначити, що загалом на цьому континенті професіоналізація спорту вже у ХІХ столітті була цілком прийнятною на відміну від Європи, яка, орієнтуючись здебільшого на британські ідеали, відштовхувала її.

Першим професійним видом спорту вважають бейсбол, у якому з'явилася перша визнана професійною команда «Cincinnati Red Stockings» (1869). Уже згодом створено й інші такі команди і в бейсболі, і в американському футболі, баскетболі, хокеї. Поступово команди об'єднувалися в ліги, які є керівними організаціями до сьогодні (Головна бейсбольна ліга (ГБЛ, Major League Baseball, MLB) – 1903р.; НХЛ – 1917 р.; НФЛ – 1922 р.; НБА – 1949 р.). Кожна із північно-американських професійних ліг є закритою структурою і проводить власний чемпіонат від моменту свого створення виключно для команд, які є в її складі.

Завдяки розширенню кількості команд у лігах поступово розширювався і чемпіонат. Змагання спершу містили регулярний сезон, який проводили за коловою системою і раунд плей оф (у бейсболі – Світова серія між чемпіонами Американської ліги (АЛ, American league, AL) та Національної ліги (НЛ, National league, NL) 1903 р., у хокеї – фінал між двома лідерами звід 1917 р., у футболі – фінал між чемпіонами дивізіонів від 1933 р., у баскетболі – півфінали й фінал з 1949 р.). Згодом в усіх лігах відбувалося поступове розширення – зростала кількість команд і, відповідно, доповнювалося структурно-змістовне наповнення компонентів змагань (на сьогодні в межах регулярного сезону по 82 гри в НБА та НХЛ, по 162 гри – в МЛБ, НФЛ – по 17 ігор; до плей оф потрапляють по 16 команд в НБА та НХЛ, по 12 команд – у ГБЛ та по 14 команд – в НФЛ).

Трохи повільніше в Північній Америці формується футбол (сокер). Історія його розвитку має інтервальний характер. Футбол в Америці розпочинав свій розвиток також у другій половині ХІХ ст., проте потім спостерігалася перерва упродовж 1920–1960-х років. Тривалий час не було єдиної організації, яка б ефективно провадила діяльність у напрямі розвитку виду спорту. Лише 1995 року на арену виходить ГЛС, яка активно розпочинає ці процеси. Переймаючи значною мірою досвід інших провідних професійних ліг на континенті їй поступово вдається досягти успіху в проведенні свого чемпіонату, а вид спорту здобуває

дедалі більше уваги. Достатньо стрімко ГЛС розширюється від 10 команд на початку своєї діяльності до 29 сьогодні. Її структура для проведення чемпіонату складається з двох конференцій, проте без поділу на дивізіони. До сьогодні регулярний сезон містить по 34 гри для кожної команди, а до плей оф відбираються найкращі 18 команд.

Системи змагань, незважаючи на різну структуру змагальної діяльності в досліджених видах професійного спорту, були і залишаються дуже схожими, причому кожна з п'яти ліг використовує досвід інших, який вважає успішним.

Європейські ігрові види професійного спорту розвивалися дещо в інших соціально-політичних й економічних умовах. Здебільшого це зумовлено набором різних умов у різних країнах цього континенту. Від самого початку змагання з цих видів спорту мали відкритий характер, на відміну від північно-американських професійних ліг.

Щодо футболу як найбільш популярного виду спорту в Європі, то формування його професійного напрямку розпочалося в другій половині XIX століття. Зважаючи на те, що розвивався він спершу у Великій Британії, то професійний його напрям дуже пригальмовується. Лише від 1885 року, коли професійний футбол було узаконено в країні, він поступово почав виходити на вищий рівень розвитку. Різні країни (Велика Британія, Франція, Швейцарія та ін.) починають проводити свої національні чемпіонати, які тривалий час залишаються основними змаганнями в цьому виді спорту для клубів. Лише починаючи від 1955 року (після створення УЄФА 1954 року), починає проводитися перший загальноєвропейський турнір – Кубок європейських чемпіонів (сьогодні Ліга чемпіонів). З 1972 року з'являється ще один – Кубок УЄФА (сьогодні Ліга Європи), а від 2021 року третій за рівнем – Ліга конференцій.

За схожою схемою розвивався і баскетбол у Європі. Професійний його напрям починає формуватися у 1920-х роках. Варто зазначити, що функціонери баскетболу використовували досвід уже достатньо розвиненого до цього часу клубного футболу. Баскетбол у Європі також розпочинається з організації національних чемпіонатів (спершу в Італії, Франції, Греції, Іспанії, а потім і в інших країнах). Лише 1958 року був проведений перший загальноєвропейський клубний турнір із баскетболу – Кубок європейських чемпіонів ФІБА, який до сьогодні є турніром вищого рівня (сьогодні Євроліга під керівництвом УЛЕБ). Другий (Єврокубок УЛЕБ) та третій рівень змагань (Кубок Європи УЛЕБ) було організовано 2002 року і четвертий (Лігу чемпіонів ФІБА) – 2016 року.

На відміну від футболу й північно-американських ігрових видів професійного спорту в європейському клубному баскетболі представлено дві керівні організації (УЛЕБ та ФІБА), які постійно конкурують між собою за проведення змагань вищого рівня. До сьогодні два перших рівні змагань належать УЛЕБ, а третій і четвертий – ФІБА.

Загалом формування й розвиток ігрових командних видів професійного спорту відбувалося достатньо відмінно. Це відображено на рис. 1.

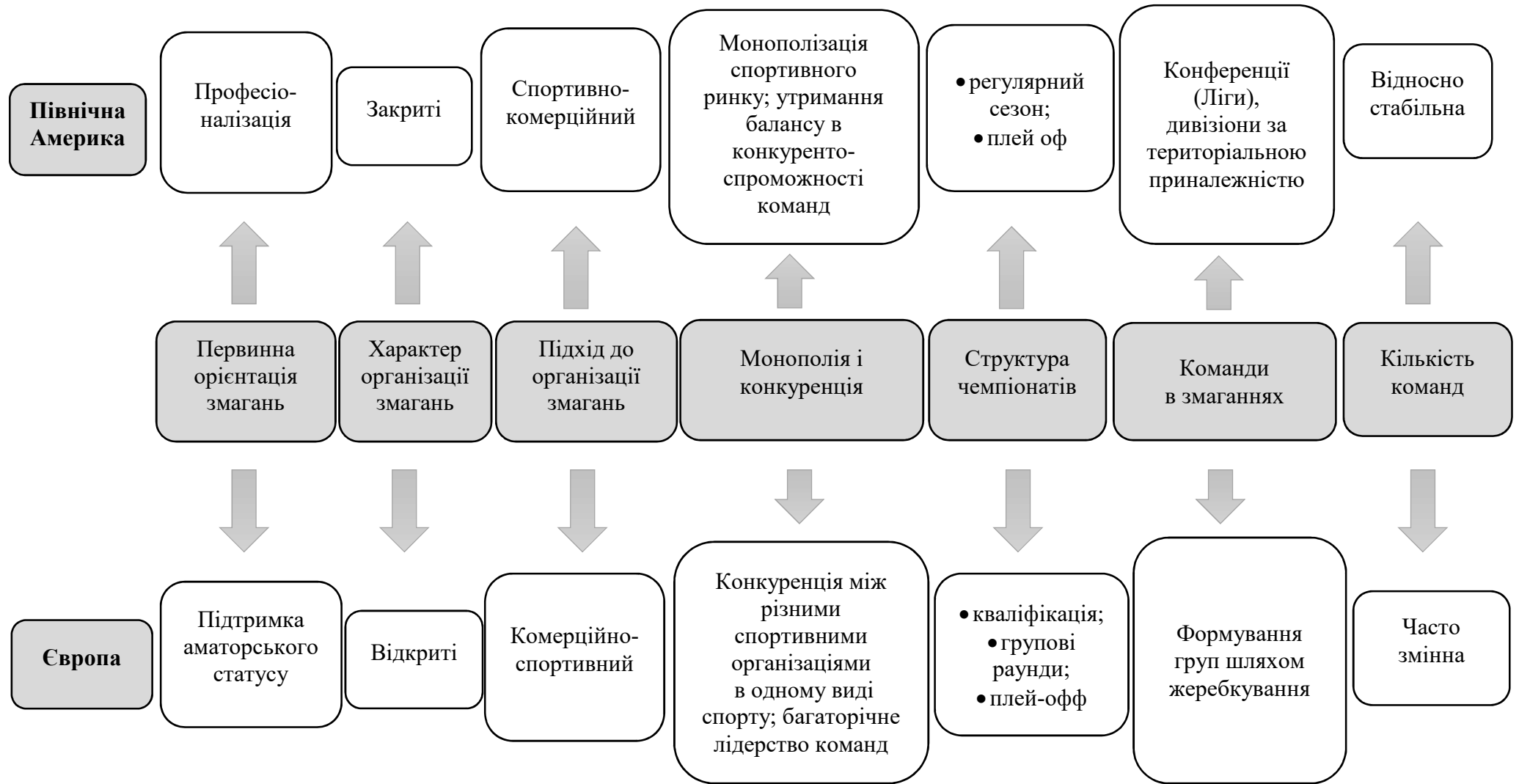

Рис. 1. Характерні особливості формування й розвитку систем змагань в ігрових командних видах професійного спорту Північної Америки та Європи

Щодо розвитку індивідуальних та індивідуально-командних ігрових видів професійного спорту на прикладі гольфу й тенісу, то слід відзначити, що їх шлях відрізнявся, проте до сучасного етапу вони дійшли зі схожими компонентами систем змагань.

Професіоналізація гольфу почала відбуватися від 1860 року, коли було організовано перший турнір, у якому взяли участь професійні гольфісти. Своєрідним парадоксом є те, що цей турнір було організовано у Великій Британії, яка намагалася викоринити професійний спорт як такий зі свого суспільства. Проте «The British Open» все ж почав розвиватися попри ці ідеї. Згодом почали з'являтися й інші турніри – «US Open» (1895), «PGA Championship» (1916), «The Masters Tournament» (1934). Загалом ці чотири змагання до сьогодні залишаються найбільш значущими для спортсменів у цьому виді спорту (Majors).

Щодо тенісу, то він також починав формуватися у Великій Британії, проте професійний його напрям розвивався, починаючи від середини 1920-х років у США. Спочатку це були комерційні турне спортсменів, за які вони отримували чималі гроші (орієнтовно 40 тис. доларів за чотири місяці), а згодом було організовано професійні тенісні турніри – «US Professional Championship» (1927 р.), «French Pro Championships» (1930 р.), «Wembley tournament» (1934 р.). На відміну від гольфу, до сьогодні ці турніри не збереглися.

Керівні міжнародні організації, які активізують розвиток професійного напрямку зазначених видів спорту виникають 1968 року в гольфі (Professional Golfers' Association Tour, PGA Tour) і 1972 року в тенісі (АТП). З цього часу в обох видах спорту турніри поступово починають об'єднуватися в тури. Зокрема, у гольфі сьогодні існує понад 20 різних турів, найпопулярнішими серед яких є «PGA Tour», «European Tour», «PGA Tour Champions», «Asian Tour», «Japan Golf Tour». Гольф-тури об'єднують здебільшого турніри й інші невеликі тури за географічною приналежністю. Окрім того ключовими залишаються чотири вище зазначені турніри (Majors), які проводять різні організації, проте також є частинами деяких провідних турів («PGA Tour», «European Tour», «Asian Tour»).

У тенісі ситуація дещо схожа. До сьогодні сформувалися такі турніри та тури (розташовані по низхідній): «ATP Finals», «ATP Masters 1000», «ATP Cup», «ATP 500», «ATP 250». При цьому ключовими від 1968 року є турніри Великого Шлему («Wimbledon», «US Open», «French Open», «Australian Open»).

На відміну від гольфу тенісні тури об'єднують змагання по усьому світу, а не за географічним регіоном.

Моделі змагань у дослідженні були побудовані на основі двох чинників:

1. Системність змагань. За цим критерієм виокремлено кілька груп моделей, що були характерними для усіх розглянутих видів спорту в той чи той історичний період. Серед них:

- ентропічні моделі – наявність компонентів системи змагань, проте відсутність упорядкованості між ними;

- дискретно-системні моделі – узгодженість між компонентами системи змагань в окремих (проте не в усіх ланках);

- системні моделі – наявність єдиної цілі системи та узгодженість і взаємозв'язок між її компонентами;
- десистемно-адаптовані моделі – часткове руйнування (неможливість функціонування) окремих компонентів системи внаслідок зовнішніх або внутрішніх впливів і водночас формування нових компонентів або доповнення змісту наявних для врегулювання функціонування цілісної системи;
- ресистемні моделі – відновлення компонентів системи змагань до ефективного рівня функціонування.

2. Престижність, статусність конкретних змагань на різних етапах розвитку виду спорту. За цим чинником моделі змагань відрізнялися для більшості розглянутих видів спорту. Зокрема, для ігрових командних видів професійного спорту в Північній Америці були характерні моделі, які мали однакові назви й схожий вектор розвитку, проте функціонували в тих чи тих видах спорту в різні часові періоди.

У *бейсболі*: ентропічні моделі: мультипозиційна дифузна (1869–1902); системні моделі: однопозиційна закрита (1903–2019); десистемно-адаптовані: однопозиційна закрита (2020–2021); ресистемні моделі: однопозиційна закрита (2022); системні моделі: однопозиційна закрита (від 2023 р.).

В *американському футболі*: ентропічні моделі: мультипозиційна дифузна (1892–1919); дискретно-системні моделі: однопозиційна закрита (1920–1945); системні моделі: двопозиційна закрита (1946–1949; 1960–1969), однопозиційна закрита (1950–1959; 1970–2019); десистемно-адаптовані моделі: однопозиційна закрита (2020); ресистемні моделі: однопозиційна закрита (2021); системні моделі: однопозиційна закрита (від 2022 р.).

У *баскетболі*: ентропічні моделі: мультипозиційна дифузна (1898–1945); дискретно-системні моделі: однопозиційна закрита (1946–1948); системні моделі: однопозиційна закрита (1949–1966; 1977–2018); двопозиційна закрита (1967–1976); десистемно-адаптовані моделі: однопозиційна закрита (2019–2021); ресистемні моделі: однопозиційна закрита (2022); системні моделі: однопозиційна закрита (від 2023 р.).

У *хокеї*: ентропічні моделі: мультипозиційна дифузна (1901–1916); дискретно-системні моделі: мультипозиційна дифузна (1917–1925); системні моделі: однопозиційна закрита (1926–1970; 1980–2018); двопозиційна закрита (1971–1979); десистемно-адаптовані моделі: однопозиційна закрита (2019–2021); ресистемні моделі: однопозиційна закрита (2022); системні моделі: однопозиційна закрита (від 2023 р.).

У *футболі (сокері)*: ентропічні моделі: мультипозиційна дифузна (1884–друга половина 20-х рр. ХХ ст.); системні моделі: однопозиційна закрита (друга половина 60-х рр. – 1984 р.); дискретно-системні моделі: трипозиційна закрита (1985–1994); системні моделі: однопозиційна закрита (1995–2010); ієрархічна закрита (два рівні) (2011–2018); ієрархічна закрита (три рівні) (2019); десистемно-адаптовані моделі: ієрархічна закрита (три рівні) (2020–2021); ресистемні моделі: ієрархічна закрита (три рівні) (2022); системні моделі: ієрархічна закрита (три рівні) (від 2023 р.).

Схожа ситуація відстежувалася щодо популярних командних ігрових видів професійного спорту в Європі. Для них були характерні визначені нижче моделі змагань.

Для футболу: ентропічні моделі: мультипозиційна дифузна (1862–1887); дискретно-системні моделі: однопозиційна локальна (1888–1953); системні моделі: однопозиційна Панєвропейська (1954–1978); ієрархічна Панєвропейська (1979–2019); десистемно-адаптовані моделі: ієрархічна Пан'європейська (2020–2021); ресистемні моделі: ієрархічна Пан'європейська (2022); системні моделі: ієрархічна Панєвропейська (від 2023 р.).

Для баскетболу: дискретно-системні моделі: однопозиційна локальна (1920–1957); системні моделі: трипозиційна Пан'європейська (1958–2000); ієрархічна Панєвропейська (2001–2019); десистемно-адаптовані моделі: ієрархічна Панєвропейська (2020–2021); ресистемні моделі: ієрархічна Пан'європейська (2022); системні моделі: ієрархічна Пан'європейська (від 2023 р.).

Розвиток систем змагань в індивідуальних й індивідуально-командних видах професійного спорту також мав свою специфіку в межах різних моделей змагань у тих чи тих часових періодах.

У гольфі: ентропічні моделі: одотурнірна (1860–1894), двотурнірна (1895–1920), тритурнірна (1921–1933), чотиритурнірна (1934–1941); дискретно-системні моделі: чотиритурнірна (1946–1967); системні моделі: турова (1968–1978), «Grand Slam» (1979–2014), турово-ієрархічна (2015–2019) моделі; десистемно-адаптовані моделі: турово-ієрархічна модель (2020–2021); ресистемні моделі: турово-ієрархічна модель (2022); системні моделі: турово-ієрархічна модель (від 2023 р.).

У тенісі: ентропічні моделі: комерційна (до 1929 р.), тритурнірна (1930–1941; 1946–1967); дискретно-системні моделі: «Відкритих змагань» (1968–1972); системні моделі: ієрархічна (1973–1989), турово-ієрархічна (1990–2019); десистемно-адаптовані моделі: турово-ієрархічна модель (2020–2021); ресистемні моделі: турово-ієрархічна модель (2022); системні моделі: турово-ієрархічна модель (від 2023 р.).

Відстежуються відмінні тенденції щодо розвитку ігрових видів професійного спорту в Північній Америці та в Європі і досить багато спільних ознак розвитку моделей змагань у межах континентів. Переважна більшість моделей, які функціонували на тих чи тих етапах розвитку видів спорту, збігаються за ознаками, проте не збігаються у часовому діапазоні.

Для ігрових видів спорту в Північній Америці сьогодні притаманною є однопозиційна закрита модель змагань, в основі якої один чемпіонат єдиної керівної організації (МЛБ, НФЛ, НБА, НХЛ) тільки серед її команд, склад яких залишається стабільним упродовж багатьох років. Лише для футболу (сокеру), який орієнтований і на північно-американську, і на європейську моделі розвитку, характерною є ієрархічна закрита модель, тобто, з одного боку, за прикладом інших північно-американських ліг існує вища керівна організація (ГЛС), яка проводить свій внутрішній чемпіонат, а з другого – виокремлюють рівні змагань за дивізіонами (вищий, другий і третій). Проте, на відміну від Європи, у футболі Північної Америки відсутня ротация команд між цими рівнями.

Для видів спорту в Європі, зокрема футболу й баскетболу, сучасна модель змагань – ієрархічна Пан'європейська. Вона характеризується вертикальною європейських змагань. Команди можуть переміщуватися по ній вгору і вниз залежно від результативності в сезоні.

Упродовж історії в гольфі й тенісі розвивалися різні моделі змагань, проте сьогодні в обох видах спорту функціонує турово-ієрархічна модель змагань, що передбачає об'єднання змагань у тури, кожен з яких також має свій визначений рівень в ієрархії.

Сьогодні, попри ще донедавна складну ситуацію, пов'язану з наслідками пандемії COVID-19, усі розглянуті ігрові види професійного спорту динамічно розвиваються, а керівні організації продовжують удосконалювати системи змагань, підвищуючи їх видовищність, що, відповідно, сприяє зростанню економічної ефективності їх функціонування.

У шостому розділі «**Концепція систем змагань в ігрових видах професійного спорту**» подано матеріал щодо виявлених спільних закономірностей у розвитку систем змагань у різних ігрових видах професійного спорту в різних умовах та часових періодах їх розвитку.

Шлях до формування цілісної системи змагань відрізнявся в кожного з видів спорту, які були досліджені у роботі. Першим видом спорту, у якому відстежується злагоджений, організований підхід до побудови змагань, був бейсбол (від 1903 р.), тоді як для інших видів спорту цей процес затягнувся до 1940–1990-х років.

Після середини 1990-х років наявні тенденції розвитку систем змагань дають підстави стверджувати про відносну синхронність цього процесу в усіх проаналізованих ігрових видах професійного спорту [бейсболі, американському футболі, баскетболі, хокеї, футболі (сокері), гольфі, тенісі] відповідно до умов розвитку суспільства, його економічної, політичної, соціальної та інших сфер функціонування.

Аналіз масиву історичних і сучасних даних та його узагальнення були основою для виявлення цілісної концепції систем змагань для ігрових видів професійного спорту (рис. 2).

Згідно із сучасним баченням, сформована концепція містить:

1. *Системотвірні чинники систем змагань:*

- економічна ефективність. У самій сутності професійного спорту завжди була матеріальна ціль – отримання й примноження доходів усіх його учасників. Усі системи змагань, чи то європейської, чи то північно-американської, чи іншої моделі професійного спорту розробляли й удосконалювали для того, щоб отримати максимальну економічну ефективність;

- соціальна ідентичність. Професійний спорт зароджувався й розвивається в ритмі тих соціальних стандартів і традицій, які характерні для певного суспільства. Окрім того, його можна охарактеризувати як мікросоціум, зі своїми правилами, цінностями, законами.

Соціальну ідентичність систем змагань в ігрових видах професійного спорту визначають за кількома аспектами. По-перше – у їх формуванні й удосконаленні

враховують визначальні стандарти того чи того суспільного устрою, у якому вони розвиваються (приналежність систем змагань до конкретного суспільства). По-друге – їхні учасники чітко усвідомлюють свою належність до команди, вони розвивають унікальну людську особистість (системи змагань як соціальна система);

- конкуренція і видовищність. Специфікою професійного спорту в межах спортивного складника, як порівняти навіть з олімпійським, є не кінцевий результат – перемога, а забезпечення високого рівня конкуренції і, як наслідок, видовищності змагальних поєдинків між командами чи спортсменами. Усі системи змагань удосконалювалися упродовж своєї еволюції в напрямі утримання інтриги щодо переможця до фінального матчу. Змагальну сітку в гольфі й тенісі, розподіл команд у плей оф чемпіонатів північно-американських ліг та європейських керівних організацій чи то футболу, чи баскетболу планують, щоб найсильніші суперники зустрічалися наприкінці змагань;

- технологічність. У різні часові проміжки професійні спортивні організації були відкриті для технологічного прогресу щодо розвитку свого основного продукту – систем змагань. Ще в кінці ХІХ століття бейсбольні матчі передавалися телеграфом, що допомогло збільшити рівень його популярності. Уже згодом більшість професійних команд і ліг співпрацювали з радіокомпаніями (починаючи від 1920-х років), а наприкінці 1930-х років відбувалися перші телетрансляції спортивних подій. У сучасному світі технологічність і далі виводить системи змагань на дедалі вищий рівень видовищності. Електронне суддівство, віртуальні технології, комп'ютерні відеоігри з видів спорту – усе це компоненти, які є в основі організації та економічної ефективності сучасних систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

- конгруентність (узгодженість). Для будь-якої системи, чи біологічної, чи соціальної, чи політичної тощо, характерною повинна бути узгодженість між її компонентами. Це стосується і систем змагань в ігрових видах професійного спорту. Рівень узгодженості різних компонентів цих систем упродовж еволюції відрізнявся, він не відразу був високим (відсутність календаря, постійне доповнення новими компонентами структури й змісту, їх зміна тощо), проте це було одне із прагнень організаторів, і до сьогодні ми маємо чітку, злагоджену систему в усіх згаданих ігрових видах професійного спорту.

2. Функції систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

Професійний спорт – це явище, що існує і розвивається упродовж фактично трьох століть. Упродовж цього часу уже були сформовані певні специфічні функції, зокрема ті, які в його межах виконують саме змагання. Водночас, зважаючи на постійний розвиток і глобалізацію професійного спорту, зміст існуючих функцій розширюється, а також з'являються нові.

Зокрема, ще на початку 2000-х років було виокремлено такі: «клапан безпеки»; підтримання надії; духовності; індивідуалізації; відволікання; інтеграції.

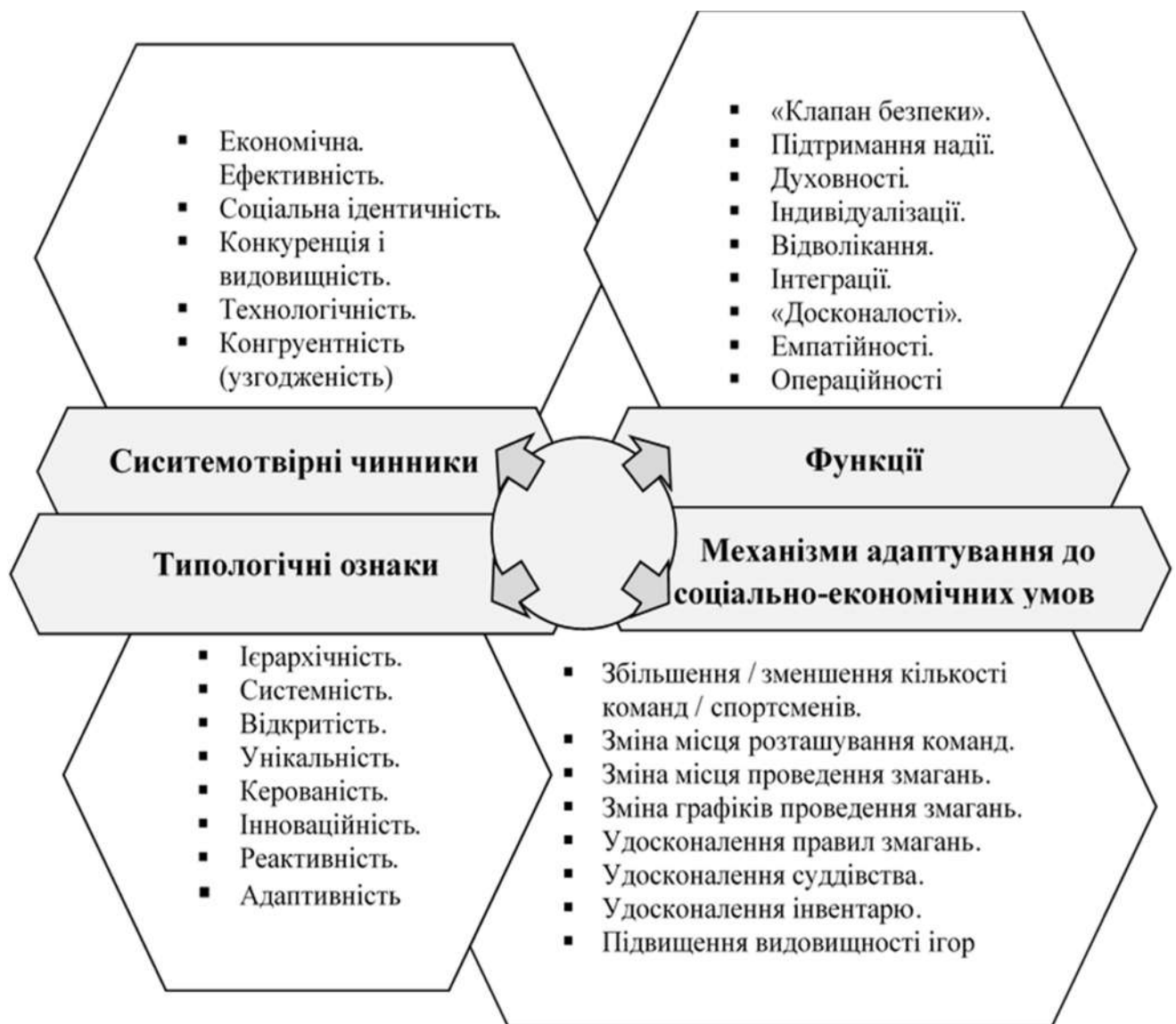

Рис. 2. Концепція систем змагань в ігрових видах професійного спорту

Під час аналізу теоретичного матеріалу й досвіду діяльності професійних спортивних організацій щодо розвитку сучасних систем змагань також виокремили такі функції:

- досконалості. Професійний спорт невпинно розвивається, й встановлені факти еволюції систем змагань у різних ігрових його видах засвідчують, що кожна з організацій прагнула досконалості своїх систем змагань у тих чи тих умовах функціонування суспільства й завжди знаходила механізми для забезпечення цього.

- емпатійності. Змагання в професійному спорті створюють своєрідне тло співпереживання, співчуття одних людей до спортсменів, глядачів. Сьогодні залучають дітей і дорослих, які мають складні захворювання, до спортивних

змагань, як тих, хто вводить наприклад м'яч у гру або виконує якесь цікаве завдання, або навіть просто отримує подарунок від улюбленого спортсмена тощо.

Це емоції для усіх учасників заходу, а з іншого боку, – потрібна підтримка і в такий спосіб демонстрація того, що людина є центром професійного спорту попри матеріальну мету його функціонування.

- операційності. Системи змагань в ігрових видах професійного спорту існують у різний час у тому чи тому вигляді через здійснення низки операцій, зокрема: планування й оформлення календаря змагань, формування структурних підрозділів для проведення чемпіонату (групування команд у конференції / ліги, дивізіони), обрання способу проведення змагань і визначення переможця, узгодження плану телетрансляції матчів, зрештою ухвалення рішень про упровадження змін у системи змагань.

3. Типологічні ознаки систем змагань в ігрових видах професійного спорту:

- ієрархічність. Ця ознака характеризує певний порядок, субординацію компонентів цілісної системи, поділ її на рівні. Вона чітко відстежується під час формування систем змагань в ігрових видах спорту Європи, Північної Америки, а також вивчених на світовому рівні;

- системність. Системність як така передбачає властивість певного об'єкта чи явища володіти рисами системи.

Щодо конкретних проявів системності змагань в ігрових видах професійного спорту варто виокремити такі:

- чітка структура змагань, яка залишається відносно стабільною упродовж років;

- наявність чітко визначеного календаря змагань, який є стабільним рік у рік;

- відкритість. Ця ознака щодо професійного спорту зокрема, на нашу думку, пов'язана з можливістю обміну, взаємодоповнення в різних компонентах систем змагань.

Варто зазначити, що весь ігровий професійний спорт у Північній Америці побудований на закритих змаганнях і під час обґрунтування переважної більшості моделей це відзначено. Тобто Ліги об'єднують певну кількість команд і не впускають так просто інші до свого складу (за винятком періодичних розширень). Водночас відкритість як ознака наявна в північно-американському спорті у вигляді переміщень самих спортсменів.

У Європі все простіше. Системи змагань тут повною мірою характеризуються відкритістю. Спортивні організації, які патронують клубні змагання, послуговуються системою підвищення й пониження команд залежно від їх результатів у сезоні за рівнями змагань, про що неодноразово уже згадували.

За схожим принципом відбуваються переміщення спортсменів у тенісі й гольфі, де залежно від їх рейтингу вони можуть брати участь у тих чи тих змаганнях. Якщо, наприклад, у поточному сезоні їх рейтинг низький і вони не пройшли кваліфікації до ключових турнірів чи серій (турів), то вони можуть брати участь у нижчих рівнях змагань, удосконалюючи майстерність для наступних сезонів;

- унікальність. Ця ознака однозначно притаманна усім системам змагань і насамперед вона наявна у правилах змагань кожного виду спорту. Кожен є унікальним згідно із цим складником.

Окрім того, кожна спортивна організація прагне вирізнити в позитивному сенсі змагання зі свого виду спорту серед інших для привернення максимальної уваги, забезпечити якісне видовище, високий рівень спортивної конкуренції та інтриги щодо переможця;

- керованість. Більшість створених спортивних організацій упродовж історії професійного спорту фактично одразу намагалися впорядкувати й вивести у світ свої змагання. Сьогодні провідні ліги Північної Америки, спортивні організації Європи й світового рівня опікуються щонайменше одними змаганнями. Вони відповідальні і повною мірою контролюють усі процеси, які відбуваються в межах систем змагань, шукають способи для їх постійного удосконалення;

- інноваційність. Кожна з організацій, які розвивають ігрові види професійного спорту, прагне бути сучасною, а отже, шукає можливостей для впровадження новітніх рішень у системи змагань й інші складники своєї діяльності;

- реактивність. Цю ознаку в загальному сенсі визначають особливим і швидким реагуванням на певні подразники, чинники середовища, які виникають.

Вона притаманна і системам змагань в ігрових видах професійного спорту. У різні проміжки часу організації професійного спорту змушені були достатньо оперативно реагувати на ті чи ті впливи;

- адаптивність. Ця ознака тісно переплітається з попередньою і є, по суті, подальшим пристосуванням до більш тривалих впливів неконтрольованих спортивними організаціями чинників.

4. Механізми адаптування до змін соціально-економічних умов.

Щоб системи змагань завжди залишалися економічно ефективними, спортивні організації повинні відстежувати тенденції і реагувати на них, іноді навіть на випередження. На тих чи тих історичних етапах, у певних соціальних умовах постійно виникали / виникають чинники, які можуть за умови відсутності реагування зруйнувати компоненти або й цілісну систему.

Водночас відстежено, що переважна більшість досліджуваних організацій утримували стабільність систем змагань або достатньо швидко відновлювали її упродовж еволюції.

Виокремлено кілька ключових механізмів, які дають змогу зберігати цілісність і ефективність систем змагань й уникнути складних кризових ситуацій:

- збільшення або зменшення кількості команд (спортсменів);
- зміна місця розташування команд;
- зміна місця проведення змагань;
- зміна графіків проведення змагань;
- удосконалення правил змагань й формату проведення;
- удосконалення (об'єктивізація) суддівства змагань;
- удосконалення інвентарю;
- підвищення видовищності ігор.

Визначені механізми адаптування до змін соціально-економічних умов можуть бути різними, і це не вичерпний їх перелік, кожна з організацій може пропонувати й інші. Водночас насправді все, що роблять ліги, спрямоване на забезпечення спортивного видовища найвищого рівня.

Сьогодні системи змагань в ігрових видах професійного спорту, попри те, що вони розвиваються в різних соціально-економічних умовах, свою широку різноманітність і унікальність мають спільні складники, які формувалися під час історії і сьогодні визначають напрями їх розвитку й вплив на суспільство.

Основним змістовним наповненням сьомого розділу «**Аналіз та узагальнення результатів дослідження**» були підсумки отриманих під час дослідження даних, їх порівняння з результатами наукових досліджень фахівців, які працюють у межах обраного для дослідження напрямку.

У підсумку проведеного дослідження вдалося отримати наукові результати трьох рівнів новизни.

Набули подальшого розвитку:

- відомості (M. El-Hodiri, J. Quirk, 1974; D. Coates, B. Humphreys, 2003; K. Naugen, 2006; O. Budzinski, M. Dodd, F. Mendes, 2023 та ін.) про зростання економічного значення професійного спорту в суспільстві. Упродовж еволюції професійного спорту спостерігається постійне нарощування його доходів. Сьогодні кожне велике місто в Північній Америці чи Європі має команди з різних видів спорту, а ті, що не мають, – прагнуть цього. Наявність спортивної команди в місті сприяє створенню нових робочих місць, збільшенню споживчих витрат, розширенню продажу на окремих ринкових сегментах і зростанню надходжень від податків. З іншого боку, під час проведення змагальних шоу з різних видів спорту збільшується потік туристів у місті їх проведення, бажання медіа транслювати ці події, що також економічно вигідно для місцевої економіки;

- інформація (A. Zimbalist, 2002; A. Avila-Cano, F. Triguero-Ruiz, 2015; P. Passos, D. Araújo, K. Davids, 2016; K. Alwell, 2020; A. Avila-Cano, F. Triguero-Ruiz 2022 та ін.) про специфіку зовнішньої та внутрішньої конкуренції в професійному спорті. Без конкуренції всередині спортивних організацій (на змагальній арені) вони не можуть існувати. Водночас на зовнішньому ринку спостерігається монополія (наявність лише однієї керівної організації) реально в кожному ігровому виді професійного спорту (за винятком баскетболу в Європі);

Удосконалено:

- зміст чинників організації та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту (H. Hansen, R. Gauthier, 1989; С. Гуськов, В. Платонов, М. Линець, Б. Юшко, 2000; D. Coates, B. Humphreys, 2001; E. Sobol, I. Doroshenko, A. Svatyev, E. Doroshenko, V. Tsyganok, V. Shamardin, 2024 та ін.), зокрема у XXI столітті (геополітичні й економічні тенденції, трансформація інформаційних і комунікаційних технологій, глобалізація професійного спорту, спортивна міграція, специфіка монополії та конкуренції на спортивній арені, спрямованість професійних ліг на вищу ефективність діяльності);

- знання про еволюцію та етапи розвитку ігрових видів професійного спорту: бейсболу (D. Bloyce, 2007; M. Mullarkey, 2009; K. Chen, C. Gunter, C. Zhang, 2012

та ін.), американського футболу (I. Waddington, M. Roderick, 1996; E. Gruver, 1997; T. Collins, 2013; M. Ford, 2014 та ін.), баскетболу (D. Staffo, 1998; A. Goudsouzian, 2014; M. Nourayi, 2020 та ін.), хокею (B. Benson, W. Meeuwisse, J. Rizos, J. Kang, C. Burke, 2011; B. Downs, 2020 та ін.) у Північній Америці й індивідуально-командних ігрових видів професійного спорту на прикладі тенісу (M. Robertson, 1973; J. Kramer, 1981; О. Борисова, 2000; J. McCauley, T. Trabert, B. Collins, 2001; A. Little, 2014 та ін.) на світовій арені;

- інформацію (M. Bose, 2012; S. Anderson, 2015; Ю. Бріскін, Н. Нерода, 2022; Y. Dilnoza, 2023 та ін.) про мету, підходи й особливості організації змагань у професійному спорті загалом. Головною метою проведення змагань є економічна ефективність, тому, орієнтуючись на запити суспільства, яке є основним споживачем спортивного видовища, професійні спортивні організації постійно удосконалюють підходи до організації змагань для підвищення зацікавленості ними;

- зміст функцій професійного спорту (С. Гуськов, В. Платонов, М. Линець, Б. Юшко, 2000) («клапан безпеки»; інтеграції; підтримання надії; духовності; відволікання; індивідуалізації) у межах парадигми систем змагань.

Нові наукові результати та положення:

- *уперше* встановлено компоненти й обґрунтовано концепцію систем змагань в ігрових видах професійного спорту, яка містить сукупність їх системотвірних чинників (економічна ефективність, соціальна ідентичність, конкуренція та видовищність, технологічність, конгруентність); функцій (як відомих – «клапана безпеки», відволікання, підтримання надії, духовності, інтеграції, індивідуалізації, так і авторських – досконалості, емпатійності, операційності), типологічних ознак (ієрархічність, керованість, системність, інноваційність, відкритість, реактивність, унікальність) та механізмів адаптування до змін соціально-економічних умов (збільшення/зменшення кількості команд/спортсменів, зміни місць розташування команд, місць проведення змагань; удосконалення графіків, правил та формату проведення змагань, об'єктивності суддівства змагань; удосконалення інвентарю, підвищення видовищності ігор тощо).

- *уперше* визначено групи моделей змагань в ігрових видах професійного спорту за чинником системності змагань. Так, виокремлено групу ентропічних моделей змагань, які характеризуються неузгодженістю компонент системи змагань; групу дискретно-системних моделей, де спостерігається узгодженість окремих компонент системи змагань між собою; групу системних моделей, для яких характерним є злагоджений взаємозв'язок і узгодженість між компонентами системи змагань; групу десистемно-адаптованих моделей, у яких встановлено часткове руйнування окремих компонент системи та формування нових або доповнення змісту наявних компонент для врегулювання функціонування цілісної системи та групу ресистемних моделей, що забезпечили відновлення цілісності системи змагань в ігрових видах професійного спорту;

- *уперше* визначено моделі змагань і їх зміст за чинником престижності змагань в ігрових видах професійного спорту. В індивідуальних та індивідуально-командних ігрових видах професійного спорту виокремлено одно-, дво-, три-,

чотиритурнірну моделі змагань, турову, «Grand Slam», турово-ієрархічну, комерційну моделі змагань, модель відкритих змагань та ієрархічну модель змагань. В командних ігрових видах професійного спорту – мультипозиційну дифузну, одно-, дво-, трипозиційну й ієрархічну закриті, однопозиційну локальну, одно- й трипозиційну та ієрархічну Пан'європейські моделі змагань;

- *уперше* сформовано узагальнене наукове знання щодо генези й сучасних напрямів розвитку систем змагань професійних організацій у футболі (сокері) впродовж 1884–2024 рр. на континентальному (Північноамериканському) рівні – AFA, 1884–1913 рр.; ASL, 1921–1933 рр.; USA, 1966–1968 рр.; NPSL, 1967–1968 рр., NASL, 1968–1984 рр.; WSA 1985–1990 рр.; ASL, 1988–1990 рр.; APSL, 1990–1996 рр.; MLS, з 1995 р.); у професійному футболі (1888–2024 рр.) й баскетболі (1920–2024 рр.) на континентальному (Європейському) рівні, де клубні змагання першопочатково відбувалися виключно на національному рівні – Чемпіонат Англії з футболу від 1888 р., Іспанії, від 1903 р., Франції, від 1932 р. тощо; Чемпіонат Італії з баскетболу від 1920 р., Франції, від 1921 р., Туреччини, від 1946 р. тощо, і лише з середини 1950-х рр. – на загальноєвропейському рівні – Ліга чемпіонів UEFA від 1955 р. (назва в актуальній редакції від 1992 р.), Ліга Європи UEFA від 1972 р. (назва в актуальній редакції від 2009 р.), Ліга конференцій, від 2021 р. – у футболі; Євроліга ULEB, від 1958 р. (назва в актуальній редакції від 2002 р.), Єврокубок ULEB, від 2002 р., Ліга чемпіонів FIBA, від 2016 р., Кубок європейських чемпіонів FIBA, від 2002 р. – у баскетболі.

- *уперше* сформовано узагальнене наукове знання щодо генези й сучасних напрямів розвитку систем змагань в гольфі на всесвітньому рівні в межах великих турнірів («The British Open», від 1860 р., «US Open», від 1895 р., «PGA Championship», від 1916, «The Masters Tournament», від 1934 р.) та в межах турів з другої половини 1960-х рр. («PGA Tour», від 1968 р., «European Tour», від 1972 р., «Japan Golf Tour», від 1973 р., «Asian Tour», від 1994 р.);

- *уперше* встановлено кризові чинники організації та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту у XXI столітті (пандемія COVID-19 та її наслідки; соціальні конфлікти, перш за все пов'язані з маніпулятивним використанням антирасистського руху “Black Lives Matter” у США; воєнні конфлікти; спортивна злочинність – «чорний» тоталізатор, договірні матчі, вживання допінгу тощо). Виявлено способи протидії ним у діяльності провідних професійних спортивних організацій, зокрема, у віртуальному середовищі (активізація розвитку кіберспортивних змагань, практика віртуальної присутності глядачів на трибунах, онлайн-турніри тощо).

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоноване нове розв'язання важливої науково-прикладної проблеми невідповідності наявного узагальненого наукового знання про системи змагань в ігрових видах професійного спорту й суспільної вартості явища, зумовленої наявністю протиріч між зростанням ролі змагань у професійному спорті як системотвірного чинника явища й чинника формування прибутку

суб'єктів професійного спорту та відсутністю актуальної ґрунтовної інформації щодо функціонування цього виду соціальної практики; між відомими взаємовпливами різних сфер функціонування суспільства (економіки, політики, соціальної, технологічної тощо) на ефективність систем змагань в ігрових видах професійних спорту та, зворотно, впливом змагань в професійному спорті на рівень розвитку суспільства й відсутністю конкретизованої інформації про механізми цієї взаємодії та взаємовпливу; фактологічним характером знань про організаційні засади сучасних систем змагань в ігрових видах професійного спорту й відсутністю цілісної системи знань про механізми врегулювання зовнішньої та внутрішньої конкурентної боротьби суб'єктів професійного спорту; високим рівнем організаційної та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту й відсутністю обґрунтування змісту їх моделей на різних етапах розвитку професійного спорту.

1. Систематизування сучасних наукових і методичних знань вказало на широку зацікавленість фахівців актуальними питаннями розвитку професійного спорту. У проблемному полі професійного спорту, як виду соціальної практики, виокремлюються ділянки проблем регулювання конкуренції в різних ігрових видах спорту; вивчення північноамериканського та європейського досвіду розвитку та чинників ефективності змагань у наявних соціально-економічних умовах; співвідношення економічних та власне спортивних компонент систем змагань; пошуку шляхів оптимізації навантажень у професійному спорті, що значною мірою впливає на видовищність змагань; способів підвищення й втримування зацікавленості глядачів; розвитку систем змагань у кризових умовах, зокрема, ще донедавна, – в умовах пандемії тощо. Водночас, нерозв'язаною залишається проблема концептуального бачення, якісного обґрунтування науково-теоретичних та організаційних основ генези систем змагань в ігрових видах професійного спорту, що зумовлює потребу нагромадження наукового знання й виявлення еволюції систем змагань й чинників, які її визначали на різних етапах розвитку ігрових видів професійного спорту.

2. Визначальними чинниками генези професійного спорту обґрунтовано вважаються урбанізація та індустріалізація суспільства; розвиток комунікацій, транспортного сполучення та засобів масової інформації; зростання доходів і зміна способу життя населення; розбудова спортивної інфраструктури, комерціалізація спорту, поява системи укладання контрактів зі спортсменами та, у сучасних умовах розвитку суспільства, – геополітичні й економічні тенденції, трансформація інформаційних і комунікаційних технологій, глобалізація професійного спорту, спортивна міграція, специфіка монополії та конкуренції на спортивній арені, спрямованість професійних ліг на вищу ефективність діяльності.

Водночас, актуалізація номенклатури й змісту визначальних чинників розвитку професійного спорту дає підстави постоловувати наявність кризових чинників організації та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту у XXI столітті (пандемія COVID-19 та її наслідки; соціальні конфлікти, перш за все пов'язані з маніпулятивним використанням

антирасистського руху «Black Lives Matter» у США; воєнні конфлікти; спортивна злочинність).

3. Провідним ігровим командним видам професійного спорту притаманна ідентична послідовність формування та розвитку змагань, які еволюційно набували ознак системи.

Історичний аналіз вказав, що на Північноамериканському континенті, після виникнення професійної команди з доведеним фінансовим успіхом та отриманням позитивного досвіду, відбувається поступове збільшення чисельності команд, що, своєю чергою, зумовлює перетворення поодиноких ігор між окремими професійними командами у чемпіонати, а чемпіонатів – у системи змагань, що зобов'язує до створення професійних спортивних об'єднань (ліг, асоціацій тощо) для ведення спільної спортивної діяльності з вираженим комерційним характером.

На Європейському континенті спостерігається послідовність формування та розвитку змагань, схожа з Північноамериканським до моменту створення професійних спортивних об'єднань (ліг, асоціацій тощо). На відміну, розвиток професійних спортивних об'єднань та систем змагань нині сягає континентального рівня за наявності вираженої ієрархічності.

Специфічність формування та розвитку систем змагань в ігрових індивідуальних та індивідуально-командних видах спорту, проявляється, зокрема в початковому асинхронному розвитку професійних гольфу та тенісу (гольф – з професійних турнірів, теніс – з комерційних турне спортсменів) та подальшій уніфікації підходів до систем змагань, з орієнтацією на великі турніри під патронатом впливових професійних спортивних об'єднань національного рівня, за участі найкращих спортсменів та значного призового фонду. В подальшому, зростання кількості професійних турнірів з цих видів спорту зумовлює необхідність створення професійних спортивних об'єднань міжнародного рівня для забезпечення уніфікації правил, розробки календаря та організації змагань тощо.

4. Обґрунтування моделей змагань та їх змісту в ігрових видах професійного спорту здійснено з урахуванням чинників системності та престижності змагань на різних етапах розвитку виду спорту.

За чинником системності змагань в усіх досліджуваних ігрових видах спорту визначено ентропічні, дискретно-системні, системні, десистемно-адаптовані, ресистемні групи моделей змагань.

За чинником престижності змагань у американському футболі, баскетболі та хокеї на Північноамериканському континенті в межах ентропічної групи виявлено мультипозиційну дифузну модель змагань; в межах дискретно-системної – однопозиційну закриту; в межах системної – одно- та двопозиційну закриті; в межах десистемно-адаптованої та ресистемної груп – однопозиційну закриту модель змагань.

За чинником престижності змагань у бейсболі в межах ентропічної групи виявлено мультипозиційну дифузну модель змагань; в межах системної,

десистемно-адаптованої та ресистемної груп – однопозиційну закриту модель змагань.

За чинником престижності змагань у футболі (сокері) в межах ентропічної групи встановлено мультипозиційну дифузну модель змагань; в межах системної групи – однопозиційну закриту; в межах дискретно-системної – трипозиційну закриту; в межах системної групи – однопозиційну закриту, ієрархічну закриту моделі; в межах десистемно-адаптованої та ресистемної груп – ієрархічну закриту модель змагань.

5. Визначальний вплив європейського соціуму відзначився на формуванні груп моделей та моделей змагань у професійному футболі та баскетболі на Європейському континенті.

За чинником престижності змагань на різних етапах розвитку футболу в межах ентропічної групи моделей розвивалася мультипозиційна дифузна модель змагань; в межах дискретно-системної групи – однопозиційна локальна модель; в межах системної групи – однопозиційна Пан'європейська, ієрархічна Пан'європейська моделі змагань; в межах десистемно-адаптованої та ресистемної групи – ієрархічна Пан'європейська модель змагань.

За чинником престижності змагань на різних етапах розвитку баскетболу в межах дискретно-системної групи виокремлено однопозиційну локальну модель; в межах системної групи – трипозиційну Пан'європейську, ієрархічну Пан'європейську; в межах десистемно-адаптованої та ресистемної груп – ієрархічну Пан'європейську модель змагань.

6. Моделі змагань у гольфі та тенісі різняться на окремих етапах розвитку видів спорту.

За чинником престижності змагань на різних етапах розвитку гольфу в межах ентропічної групи визначено однотурнірну, двотурнірну, тритурнірну, чотиритурнірну моделі змагань; в межах дискретно-системної групи – чотиритурнірну модель змагань; в межах системної групи – тузову, «Grand Slam», тузово-ієрархічну моделі; в межах десистемно-адаптованої та ресистемної груп – тузово-ієрархічну модель змагань.

За чинником престижності змагань на різних етапах розвитку тенісу в межах ентропічної групи визначено комерційну, тритурнірну моделі змагань; в межах дискретно-системної групи – модель «Відкритих змагань»; в межах системної групи – ієрархічну, тузово-ієрархічну моделі; в межах десистемно-адаптованої та ресистемної групи – тузово-ієрархічну модель змагань.

7. Концепція систем змагань в ігрових видах професійного спорту містить сукупність їх системотвірних чинників, функцій, типологічних ознак та механізмів адаптування до змін соціально-економічних умов.

Системотвірними чинниками систем змагань в ігрових видах професійного спорту є економічна ефективність, соціальна ідентичність, конкуренція й видовищність, технологічність, конгруентність; функціями – як фундаментально обґрунтовані та відомі – «клапана безпеки», відволікання, підтримання надії, духовності, інтеграції, індивідуалізації, так і інноваційні – досконалості, емпатійності, операційності; типологічними ознаками – ієрархічність,

керованість, системність, інноваційність, відкритість, реактивність, унікальність, а механізмами адаптування до змін соціально-економічних умов – зміна кількості команд та спортсменів у командах; зміна місць розташування команд та проведення змагань; удосконалення графіків, правил й формату проведення змагань, об'єктивності їх суддівства; удосконалення інвентарю, підвищення видовищності ігор тощо.

Отже, у центрі професійного спорту – змагання, які були й залишаються ключовим інструментом досягнення мети – економічної ефективності професійних спортивних організацій. Системи змагань відповідають суспільним тенденціям (економічним, політичним, соціальним тощо), у яких розвиваються види спорту, проте, з іншого боку, вони є важливим соціокультурним надбанням, навколо якого гуртуються великі маси людей і які також забезпечують суспільний розвиток.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких відображено основні результати дисертації

Категорія А

1. Pityn M, Bohuslavska V, Khimenes K, Neroda N, Edeliiev O. Paradigm of theoretical preparation in sports. Journal of Physical Education and Sport. 2019;19(6):2246–51. DOI:10.7752/jpes.2019.s6338. Фахове видання іншої держави (Румунії), внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає в інтерпретації результатів, формулюванні висновків, перекладі матеріалів публікації.*

2. Khimenes KR, Briskin YA, Pityn MP, Neroda NV, Zadorozhna OR. Historical context and modern interpretation of the factors of the professional sports development in North America and Europe. Slobozhanskyi herald of science and sport. 2024;28(1):14–22. DOI: 10.15391/snsv.2024-1.002. Фахове видання України, внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні результатів та їх співставленні з даними інших фахівців, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

3. Khimenes KR., Pityn MP., Pasichnyk VM. Models of professional golf competitions at various stages of its development. Rehabilitation & Recreation. 2024;18(1):156–67. DOI: 10.32782/2522-1795.2024.18.17. Фахове видання України, внесене до міжнародної наукометричної бази Scopus. *Особистий внесок здобувача полягає в постановці проблеми, формулюванні методологічного апарату, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні отриманих результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

Категорія Б

1. Білик О, Хіменес Х. (2020). Особливості проведення змагань в кільцевих автоперегонах (на прикладі «Формула-1» та «NASCAR»). Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2020;4:7–12. DOI: 10.32652/tmfvs.2020.4.7–12. *Здобувачеві належить участь у доборі джерел інформації, написанні висновків й оформленні публікації.*

2. Пітин М, Хіменес Х, Дулібський А. Представництво професійних футбольних клубів у змаганнях Ліги Європи УЄФА. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура. 2019;31:117–24. DOI: 10.15330/fcult.31.117-124. *Особистий внесок здобувача полягав у визначенні мети дослідження, структуризації наукових даних, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

3. Пітин М, Хіменес Х, Лемешко О. Представництво провідних футбольних країн у змаганнях Ліги Чемпіонів УЄФА впродовж 2009–2018 рр. В: Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;5К(113), с. 262–8. Доступно на: <http://surl.li/ukwxh> *Особистий внесок здобувача полягав у доборі матеріалів для теоретичного аналізу, структуризації наукових даних, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

4. Пітин МП, Хіменес ХР, Карпа ІЯ, Ріпак ІМ. Представництво провідних футбольних країн на змаганнях Ліги Європи УЄФА впродовж 2009-2018 років. В: Тимошенко ОВ, редактор. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). Зб. наук. пр. Київ; 2019;3(111)19, с. 114–20. Доступно на: <http://surl.li/ukww> *Особистий внесок здобувача полягав у визначенні мети дослідження, структуризації наукових даних, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

5. Приступа Є, Бріскін Ю, Хіменес Х, Пітин М. Сучасна система змагань національної футбольної ліги в умовах сталого розвитку. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2021;4:14–8. DOI: 10.32652/tmfvs.2021.4.14–18. *Особистий внесок здобувача полягав в постановці проблеми, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні результатів і їх зіставленні з даними інших фахівців, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

6. Хіменес К, Пітин М, Еделєв О, Шекель В. Відкритий чемпіонат США з гольфу: історія та сучасність. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я в сучасному суспільстві. 2022;3(59):9–14. DOI: 10.29038/2220-7481-2022-03-09-14. *Особистий внесок здобувача полягав в постановці проблеми, формулюванні методологічного апарату, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні отриманих результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

7. Хіменес Х, Білик О. Ефективність систем змагань у професійних автоперегонах США (на прикладі «NASCAR» та «IndyCar»). Український журнал медицини, біології та спорту. 2018;7(16):303–8. DOI: 10.26693/jmbs03.07.303. *Здобувачеві належить участь у доборі джерел інформації, написанні висновків й оформленні публікації.*

8. Хіменес Х, Бріскін Ю, Еделєв О, Лещак О, Балущка Л. Історичні та сучасні особливості розвитку тенісних турнірів в «Еру відкритого тенісу». Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. 2023;3:151–64. DOI: 10.31891/pcs.2023.3.20. *Особистий внесок здобувача полягав у формулюванні об'єктно-предметного складника, безпосередньому проведенні дослідження й описі його результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

9. Хіменес Х, Бріскін Ю, Пітин М, Маланюк Л. Формування компонентів системи змагань у професійному тенісі до початку «Ери відкритого тенісу». Спортивна наука та здоров'я людини. 2023;1(9):147–63. DOI:10.28925/2664-2069.2023.111. *Особистий внесок здобувача полягав у постановці проблеми, доборі методів дослідження, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні отриманих результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

10. Хіменес Х, Бріскін Ю, Синиця А, Маланюк Л, Гнатчук Я. Еволюція моделей змагань у європейському професійному футболі. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. 2024;2(1):38–46. DOI: 10.31891/pcs.2024.1.47. *Здобувачеві належить формулювання теми й методологічного апарату роботи, добір матеріалів для аналізу, їх аналіз та узагальнення, виявлення ключових результатів дослідження.*

11. Хіменес Х, Гнатчук Я, Ungurean V. Досвід діяльності північноамериканських професійних ліг на міжнародній спортивній арені. Спортивні ігри. 2021;2(20):112–20. DOI: 10.15391/si.2021-2.11. *Особистий внесок здобувача полягав у визначенні мети дослідження, структуризації наукових даних, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

12. Хіменес Х, Еделев О, Пітин М, Васильків М, Лобасюк В, Надич В. Становлення та розвиток змагань з професійного футболу (на прикладі Ліги Європи UEFA). В: Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський; 2024;29(1), с. 36–43. DOI: 10.32626/2309-8082.2024-29(1).36-43. *Особистий внесок здобувача полягав у постановці проблеми, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні отриманих результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

13. Хіменес Х, Еделев О. Глобалізація соціальної практики професійного спорту у сучасних умовах розвитку. Спортивні ігри. 2022;3(25):139–53. DOI: 10.15391/si.2022-1.13. *Особистий внесок здобувача полягав у формулюванні об'єктно-предметного складника, безпосередньому проведенні дослідження й описі його результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

14. Хіменес Х, Пантік В, Пітин М, Еделев О. Професіоналізація гольфу у XVIII-XX століттях. Спортивний вісник Придніпров'я. 2022;3:208–14. DOI: 10.32540/2071-1476-2022-3-208. *Здобувачеві належить добір матеріалів для аналізу, їх структуризація, виведення результатів та їх опис, формулювання висновків.*

15. Хіменес Х, Пітин М, Бріскін Ю, Еделев О, Флуд О. Система змагань у професійному тенісі: еволюція та сучасність. Спортивна наука та здоров'я людини. 2023;2(10):167–81. DOI: 10.28925/2664-2069.2023.213. *Внесок здобувача містив формулювання методологічного апарату дослідження, добір даних для аналізу, виявлення ключових результатів, їх інтерпретацію.*

16. Хіменес Х, Пітин М, Дулібський А, Гнатчук Я. Регламентация змагань з футболу серед команд «Прем'єр-ліги» України з футболу упродовж 2012-2018 рр. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;1:78–85. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-1-

078. *Особистий внесок здобувача полягав визначенні мети дослідження, структуризації наукових даних, формулюванні висновків, оформленні публікації.*

17. Хіменес Х, Пітин М, Унгуріан Б. Показники економічної діяльності провідних північно-американських організацій професійного спорту у сезоні 2017/18 років. Спортивний вісник Придніпров'я. 2019;4:95–102. DOI: 10.32540/2071-1476-2019-4-095. *Здобувачеві належить виявлення основних показників економічної діяльності спортивних організацій, їх опис, формулювання висновків й оформлення публікації до подання.*

18. Хіменес Х, Тітова Г, Бобошко В. Економічні особливості співпраці провідних світових організацій професійного спорту та засобів масової інформації. В: Фізична культура, спорт та здоров'я нації. Зб. наук. пр. Вінниця; 2019;7(26), с. 291–4. Доступно на: <http://surl.li/ukxsc> *Здобувачеві належить добір матеріалів для аналізу, їх структуризація, виведення результатів і їх опис, формулювання висновків.*

19. Хіменес ХР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Глухов ІГ, Дробот КВ. Монополія та конкуренція в американському футболі в історії та сучасності. Український журнал медицини, біології та спорту. 2020;5;5(27):364–71. DOI: 10.26693/jmbs05.05.364. *Внесок здобувача пов'язаний з аналізом історичних і сучасних фактів про визначену проблематику, укладання тексту публікації та формулювання висновків.*

20. Хіменес ХР, Бріскін ЮА, Слімаковський ОВ, Балущка ЛМ, Флуд ОВ. Еволюція чемпіонату професійної асоціації гольфу та його розвиток в умовах сучасності. Український журнал медицини, біології та спорту. 2022;7;5(39):342–7. DOI: 10.26693/jmbs07.05.342. *Особистий внесок здобувача полягав у постановці проблеми, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні отриманих результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

21. Хіменес ХР, Дмитренко АВ, Пітин МП. Особливості сучасних систем змагань у баскетболі (на прикладі NBA та професійних турнірів під егідою FIBA). Спортивні ігри. 2020;1(15):85–94. DOI: 10.15391/si.2020-1.08. *Здобувачеві належить допомога в доборі інформаційної бази дослідження, формулювання методологічного апарату роботи, внесення коректив до підсумкової частини дослідження.*

22. Хіменес ХР, Пітин МП, Тищенко ВО. Основні економічні ресурси NBA в сучасних умовах розвитку. В: Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2020;1, с. 167–75. DOI: 10.26661/2663-5925-2020-1-22. *Внесок здобувача полягав у плануванні дослідження, пошуку інформаційних ресурсів, аналізі матеріалів, виведенні результатів і висновків дослідження.*

23. Хіменес ХР, Пітин МП, Харченко-Баранецька ЛЛ, Гнатчук ЯІ, Степанюк СІ. Економічний потенціал керівних організацій баскетболу в Європі. В: Вісник Запорізького національного університету. Серія: Фізичне виховання та спорт. Зб. наук. пр. Запоріжжя; 2020;2, с. 19–29. DOI: 10.26661/2663-5925-2020-2-26. *Здобувачеві належить проведення дослідження, виявлення й інтерпретація його результатів, оформлення публікації згідно з вимогами видання.*

24. Хіменес Х, Бріскін Ю, Пітин М, Еделєв О, Ковальчук Л. Становлення та розвиток змагань з баскетболу в Італії. *Osvita, innovatika, praktika*; 2024; 12(5):92–8. DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i5-014. *Здобувачеві належить добір матеріалів для аналізу, їх структуризація, виведення результатів і їх опис, формулювання висновків.*

25. Хіменес ХР, Бріскін ЮА, Пітин МП, Човган РЯ, Еделєв ОС. Становлення змагань у професійному футболі (на прикладі Суперкубку, Ліги конференцій UEFA та Клубного чемпіонату світу). *Фізичне виховання та спорт*. 2024;(1):324–31. DOI: 10.26661/2663-5925-2024-1-44. *Внесок здобувача полягав у плануванні дослідження, пошуку інформаційних ресурсів, аналізі матеріалів, виведенні результатів та висновків дослідження.*

26. Хіменес ХР, Харченко-Баранецька ЛЛ, Еделєв ОС. Організаційна ефективність сучасних систем змагань в ігрових видах професійних спорту. В: *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. Зб. наук. пр. Київ; 2021;8(139), с. 117–23. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2021.8(139).21. *Особистий внесок здобувача полягав у постановці проблеми, безпосередньому проведенні дослідження, обґрунтуванні отриманих результатів, у формулюванні висновків, оформленні публікації.*

27. Хіменес ХР. Досвід застосування віртуальних технологій у діяльності NBA. *Спортивні ігри*. 2021;4(22):64–71. DOI: 10.15391/si.2021-4.06.

28. Хіменес ХР. Професіоналізація турніру The British Open у контексті його історії. *Фізичне виховання та спорт*. 2022;2:110–8. DOI: 10.26661/2663-5925-2022-2-15.

Наукові праці, що додатково відображають результати дисертації

1.Хіменес ХР, Пітин МП. Представництво країн у провідних змаганнях із футболу впродовж 2009-2018 рр. (на прикладі Ліги Чемпіонів та Ліги Європи УЄФА). В: *Молодь та олімпійський рух. Тези доп. XII Міжнар. конф. мол. вчених*. Київ; 2019, с. 185–6. *Здобувачеві належить пошук інформаційних джерел та їх опрацювання, виявлення основних результатів дослідження.*

2.Хіменес ХР. Досягнення сучасних професійних ліг ігрових видів спорту у віртуальному середовищі. В: *Молодь та олімпійський рух. Тези доп. XIV Міжнар. конф. мол. вчених*. Київ; 2021, с. 45–6.

3.Хіменес ХР. Сучасне бачення змісту систем змагань у ігрових видах професійного спорту. W: *Stan, perspektyvy i rozwoj ratownictwa, kultury fizycznej s sportu w XXI wieku*. Bydgoszcz: WSG University; 2022, s. 233–41.

4. Khimenes Kh, Pityn M, Lynec M, Antonov S, Kharchenko-Baranetska L.. Structure, Contents and Efficiency of the Modern Competition System in American Football. Book of abstracts of 7th International Conference of the Universitaria Consortium In Physical Education, Sports and Physiotherapy. Iasi, Romania; 2021, p. 55–6. *Внесок здобувача полягав у плануванні дослідження, пошуку інформаційних ресурсів, аналізі матеріалів, виведенні результатів і висновків дослідження.*

5. Khimenes Kh, Pityn M, Lynec M, Antonov S, Kharchenko-Baranetska L. Structure, Contents and Efficiency of the Modern Competition System in American Football. Proceedings of ICU 2021 of the 7th International Conference of the Universitaria Consortium In Physical Education, Sports and Physiotherapy. Iasi, Romania; 2021, p. 271–7. *Внесок здобувача полягав у плануванні дослідження, пошуку інформаційних ресурсів, аналізі матеріалів, виведенні результатів і висновків дослідження.*

АНОТАЦІЯ

Хіменес Х. Р. Теоретичні та організаційні основи систем змагань в ігрових видах професійного спорту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з фізичного виховання та спорту зі спеціальності – 24.00.01 – Олімпійський і професійний спорт. – Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, Львів, 2024.

Актуальність теми дисертаційного дослідження пов’язана з невідповідністю наявної системи знань про змагання в ігрових видах професійного спорту суспільній вартості явища.

Мета дослідження: обґрунтування теоретичної концептуальної основи та формування узагальненого наукового знання про функціонування систем змагань в ігрових видах професійного спорту.

Матеріал для дослідження. Основними матеріалами для опрацювання були історичні факти та дані наукових й науково-популярних праць про підходи до організації, проведення змагань і формування систем змагань в ігрових командних видах професійного спорту Північної Америки [бейсболу, американського футболу, баскетболу, хокею, футболу (сокеру)], Європи (футболу й баскетболу), а також індивідуальних (гольфу) та індивідуально-командних його видів (тенісу) у процесі еволюції. Дослідження проводили впродовж 2018–2024 років.

Результати. Установлено компоненти й обґрунтовано концепцію систем змагань в ігрових видах професійного спорту; визначено групи ентропічних, дискретно-системних, системних, десистемно-адаптованих і ресистемних моделей змагань в ігрових видах професійного спорту за чинником системності змагань; визначено моделі змагань і їх зміст в ігрових видах професійного спорту за чинником престижності змагань; визначено генезу формування й сучасні напрями розвитку систем змагань у футболі (сокері) на Північноамериканському континенті, футболі й баскетболі на Європейському континенті та в гольфі на світовому рівні; установлено кризові чинники організації та економічної ефективності систем змагань в ігрових видах професійного спорту у ХХІ ст.

Ключові слова: професійний спорт, ігрові види спорту, змагання, система, еволюція, чинники, концепція.

ABSTRACT

Khimenes Krystyna. Theoretical and organizational foundations of competition systems in game kinds of professional sport. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Sciences in physical education and sports with the specialty 24.00.01 – Olympic and professional sport. – Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv, 2024.

Professional sport in the modern world is a global sphere of human activity which is developing dynamically. Today, the game sports (baseball, American football, basketball, hockey, football (soccer), tennis, golf, etc.) are the most popular and, accordingly, profitable professional sports. Competitions, which are a system-forming factor of sport and the main product of the activities of professional sports organizations, have been developing in these sports for three millennia. Still, there is not enough thorough information about the peculiarities of this process in an evolutionary context. To form the proper knowledge system of a modern specialist in physical culture and sports it is necessary to have access to high-quality, scientifically substantiated information basis of professional sports. Thus, the following components of the section “competition systems in game kinds of professional sport” get great importance: the evolution of the formation and development of competition systems; factors that influenced these processes at various stages of the sport's development; modern trends in improving the components of competition systems in the existing socio-economic conditions of the functioning of the sports, etc. Therefore, the relevance of the dissertation research topic is related to the inconsistency of the existing system of knowledge about competitions in game kinds of professional sports with the social value of the phenomenon. *Purpose*: substantiation of the theoretical conceptual basis and the formation of generalized scientific knowledge about the functioning of competition systems in game kinds of professional sport.

Research material. The main materials for processing were facts and data from scientific and popular science works on approaches to the organization, holding of competitions in game team kinds of professional sport in North America (baseball, American football, basketball, hockey, football (soccer)); in Europe (football and basketball); as well as individual (golf) and individual-team sports (tennis) in different time periods.

On the basis of the research results, the following *scientific novelty* has been obtained:

- for the first time, the components have been established and the concept of competition systems in game kinds of professional sport has been substantiated. It includes a set of their system-creating factors (economic efficiency, social identity, competition and spectacularity, manufacturability, congruence); functions (both well-known – "safety valve", distraction, maintenance of hope, spirituality, integration, individualization, and author's – perfection, empathy, operability), typological features (hierarchy, manageability, systematicity, innovativeness, openness, reactivity, uniqueness) and mechanisms of adaptation to changes in socio-economic conditions (increase / decrease in the number of teams / athletes, changes in the location of teams,

venues of competitions; improvement of schedules, rules and format of competitions, objectivity of refereeing of competitions; improvement of inventory, increase in the spectacle of games, etc.).

- for the first time, groups of entropic, discrete-systemic, systemic, desystemic-adapted and resystemic models of competitions in game kinds of professional sport are determined by the presence-absence factor of the competition system;

- for the first time, competition models and their content in game kinds of professional sport are determined by the prestige factor of competitions (one-, two-, three-, four-tournament, tour, Grand Slam, tour-hierarchical, commercial, model of open competitions, hierarchical – in individual and individual and team kinds of professional sport; multi-position diffuse, one-, two-, three-position closed, hierarchical closed, one-position local, one-, three-position Pan-European, Hierarchical Pan-European – in team game kinds of professional sport);

- for the first time, generalized scientific knowledge about the genesis and modern directions of development of competition systems of professional organizations in football (soccer) during 1884–2024 at the continental (North American) level, in professional football (1888–2024) and basketball (1920–2024) at the continental (European) level was formed;

- for the first time, generalized scientific knowledge about the genesis and modern directions of development of systems of golf competitions at the world level within the framework of major tournaments (1860–2024) was formed;

- for the first time, the crisis factors of the organization and economic efficiency of competition systems in professional sports in the 21st century were determined (the COVID-19 pandemic and its consequences; social conflicts, primarily related to the manipulative use of the anti-racist movement "Black Lives Matter" in the USA; military conflicts; sports crime – "black" bookmaker, fixed matches, use of doping, etc.). Ways to counteract it in the activities of leading professional sports organizations, in particular, in the virtual environment (intensification of the development of cyber sports competitions, the practice of the virtual presence of spectators in the stands, online tournaments, etc.) have been identified.

The practical significance of the dissertation consists in the use of its formulated scientific and theoretical provisions in the content of educational and professional programs of higher education bachelor and master and educational and scientific programs of doctoral degree holders of specialty 017 – Physical culture and sport. The obtained data is advisable to include in the content of the professional development materials for specialists in physical education and sport. This will contribute to the proper formation of their competences regarding the social practice of professional sport. The results of the study will be useful for Ukrainian athletes who plan to play for foreign professional sport clubs and organizations to familiarize themselves with the specifics of competition systems in leading organizations of professional sport.

Keywords: professional sports, game sports, competition, system, evolution, factors, concept.